

Центральноукраїнський національний технічний університет
Економічний факультет
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор
_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за другим (магістерським) рівнем вищої
освіти
на тему
«Інвестиційна політика аграрного сектору економіки України в
умовах глобальних викликів»

Виконав здобувач вищої освіти
2 курсу, групи МЕВ-21м(1,4)
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Гусак Є.А.
« ____ » _____ 2022 р.

Керівник роботи
к.е.н., доцент
_____ Тетяна РЕШИТЬКО
« ____ » _____ 2022 р.

Рецензент ____

м. Кропивницький

АНОТАЦІЯ

Гусак Є.А. Інвестиційна політика аграрного сектору економіки України в умовах глобальних викликів. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “магістр” за освітньо-професійною програмою “Міжнародні економічні відносини” із спеціальності “Міжнародні економічні відносини”. – Центральноукраїнський національний технічний університет. Кропивницький. 2022. – 103 с.

В роботі досліджено еволюцію поглядів вчених щодо сутності понять інвестиції, класифікація інвестицій, інвестиційна політика. Розглянуто макроекономічні інвестиційні процеси та особливості інвестиційної політики в аграрному секторі економіки України. Здійснено оцінку стану інвестиційної діяльності та окреслено і обґрунтовано інноваційно-інвестиційний розвиток аграрного сектору економіки України в умовах глобалізаційних викликів. Визначено критерії оцінки та інвестиційно привабливі види продукції вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Окреслено стратегічні підходи щодо покращення інвестиційної політики у вітчизняному аграрному секторі та визначено перспективи формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору економіки України в умовах глобалізаційних викликів. Досліджено напрями державної підтримки вітчизняних аграрних підприємств з урахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: інвестиції, капітальні інвестиції, інвестиційна діяльність, джерела фінансування капітальних інвестицій, інвестиційна політика, аграрний сектор економіки.

ANNOTATION

Husak Ye.A. Investment Policy of the Agrarian Sector in Ukraine under the Globalization Challenges. - Manuscript. Thesis for obtaining a Master's degree of higher education under the educational and professional program "International Economic Relations" on the specialty "International Economic Relations". - Central Ukrainian National Technical University. Kropyvnytskyi. 2022. - 103 p.

The work investigates the evolution of scientists' views on the concepts of investment, investment classification, and investment policy. Macroeconomic processes and features of investment policy in the agrarian sector of the Ukrainian economy are considered. An assessment of the investment activity was carried out, the innovative and investment development of the agrarian sector of the Ukrainian economy was outlined and substantiated under the conditions of globalization challenges. Evaluation criteria and investment-attractive types of products of domestic agricultural enterprises are defined. Strategic approaches to improving investment policy in the domestic agrarian sector are outlined, and prospects for the formation of investment resources in the agrarian sector of the Ukrainian economy in the context of globalization challenges are defined. The directions of

state support of domestic agricultural enterprises were studied, taking into account foreign experience.

Keywords: investment, capital investment, investment activity, sources of capital investment financing, investment policy, agricultural sector of the economy.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	13
1.1. Еволюція поглядів вчених щодо сутності економічної категорії інвестиції, класифікація інвестицій.	13
1.2. Макроекономічні інвестиційні процеси у вітчизняному аграрному секторі економіки.	23
1.3. Особливості інвестиційної політики в аграрному секторі економіки України	28
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	37
2.1. Оцінка стану інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України	37
2.2. Інноваційно-інвестиційний розвиток аграрного сектору економіки України в умовах глобалізаційних викликів	48
2.3. Інвестування як перспектива розвитку інвестиційної політики аграрного сектору економіки України	58
Висновки до розділу 2	64
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	66
3.1. Стратегічні підходи щодо покращення інвестиційної політики в аграрному секторі України в умовах глобалізаційних викликів	66
3.2. Перспективи формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки України в умовах глобалізації	74
3.3. Напрями державної підтримки вітчизняних аграрних підприємств з урахуванням зарубіжного досвіду	80
Висновки до розділу 3	96
ВИСНОВКИ	99
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	104
ДОДАТКИ	113

ВСТУП

Актуальність теми. Аграрний сектор економіки України відіграє вагомую роль у розвитку національної економіки в умовах поширення глобалізаційних та інтеграційних процесів. Від його розвитку залежать продовольча безпека, економічне зростання та позиція держави на світовому ринку аграрної продукції. Україна як потужний виробник багатьох видів сільськогосподарської продукції та активний учасник світових ринків продовольства, не зможе залишатися поза інтеграційними процесами. Переорієнтація вітчизняного аграрного сектору економіки до сучасних орієнтирів глобальної економіки передбачає активізацію усієї сукупності факторів, спрямованих на ефективну підтримку галузі, внесення істотних змін у політику захисту вітчизняних товаровиробників, адекватну вимогам СОТ та спрямовану на розкриття багатофункціональної ролі сільського господарства.

Активна інтеграція України до світових та європейських політичних та економічних структур потребує інтенсифікації трансформаційних процесів. Для досягнення достатнього рівня конкурентоспроможності суб'єкти господарювання в аграрному секторі економіки України мають зосередитися на виробництві таких товарів та послуг, які найбільш задовольняють споживчий попит як за якістю, так і за ціною, що можливо лише у разі проведення виваженої інвестиційної політики. Саме тому проблема створення наукового підґрунтя для формування ефективної інвестиційної політики в аграрному секторі України є однією з найбільш актуальних проблем сучасної економіки держави.

Отже, обрана тема дослідження, актуальна, має практичне та прикладне значення та є важливою для держави.

Проблеми інвестування та його ефективності постійно перебувають у центрі уваги науковців. Значний внесок в теорію інвестування внесли такі відомі вчені-економісти як М.Марковіць, Ф.Модільяні, М.Мілер, П.Массе, Дж.Кейнс, Д.Хайман, П.Самюелсон, В.Нордгауз. Сутність та проблеми

інвестування в умовах трансформації економіки досліджено в роботах Т. Пічугіної, А.Мертенса, М.Крупки, В.Галіцина, О.Суслова, Ю.Кубрушки, Д.Черваньова та ін. В роботах Б.Губського, А. Пересади, Т.Майорової, В.Федоренко, М.Денисенка, О.Ястремської де досліджено загальні принципи формування інвестиційної політики та формування інвестиційного потенціалу, методи оцінки ефективності інвестування, які застосовуються в ринковій економіці та є найбільш сприйнятливими для підприємств аграрного сектору економіки України сьогодні.

Разом з тим, розробка проблеми формування інвестиційної політики в економічній науці та практиці не означає вирішення усього спектру проблем. Проте, не дивлячись на плідну працю вітчизняних науковців, окремі аспекти методичного забезпечення формування інвестиційної політики аграрного сектору економіки в умовах глобалізаційних викликів розроблено не досить повно та потребують уточнення, доповнення та розвитку в сучасних умовах господарювання.

Мета дослідження – виявити проблеми розвитку, формування та шляхи покращення інвестиційної політики в аграрному секторі економіки України.

Задачі дослідження. Відповідно до поставленої мети, у роботі були поставлені такі завдання:

- дослідити еволюцію поглядів вчених щодо сутності понять інвестиції, класифікація інвестицій, інвестиційна політика;
- розглянути макроекономічні інвестиційні процеси та особливості інвестиційної політики в аграрному секторі економіки України;
- оцінити стан інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України;
- обґрунтувати критерії оцінки та визначити інвестиційно привабливі види продукції вітчизняних сільськогосподарських підприємств;
- визначити та обґрунтувати інноваційно-інвестиційний розвиток аграрного сектору економіки України в умовах глобалізаційних викликів;

- окреслити стратегічні підходи щодо покращення інвестиційної політики у вітчизняному аграрному секторі в умовах глобалізаційних викликів;
- визначити перспективи формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки України в умовах глобалізаційних викликів;
- дослідити напрями державної підтримки вітчизняних аграрних підприємств з урахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є інвестиційна політика аграрного сектору економіки України в умовах глобалізаційних викликів.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є теоретично-методичні положення та прикладні рекомендації щодо науково-економічного забезпечення інвестування вітчизняного аграрного сектору економіки та перспектив формування і розвитку його ефективної інвестиційної політики в умовах глобалізаційних викликів.

Інформаційне забезпечення проведених досліджень. Інформаційною базою під час виконання дослідження слугували законодавчі та нормативно-правові документи України, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків у сфері інвестиційної політики АПК України, вітчизняного аграрного сектору економіки, статистичні дані щодо інвестиційної діяльності аграрного сектору, публікації і наукові статті з періодичних видань, інформація мережі Інтернет.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використовувалися наступні загальні та спеціальні методи: емпіричний, монографічний, аналітичний, групування, порівняння, класифікації, коефіцієнтний, абстрактно-логічний, методи фінансового та економічного аналізу, синтезу, методи систематизації та теоретичного узагальнення.

Теоретична та практична значимість отриманих результатів полягає у наступному:

- встановлено основні тенденції розвитку інвестиційної політики, визначено джерела фінансування капітальних інвестицій в аграрному секторі

економіки України. Обґрунтовано переваги і недоліки джерел фінансування капітальних інвестицій в аграрному секторі економіки України в умовах глобалізаційних викликів;

- розглянуто та узагальнено підходи для визначення інвестиційної привабливості аграрних підприємств з точки зору потенційного інвестора. Визначено інвестиційно привабливі види продукції сільськогосподарських підприємств України;

- узагальнено теоретичні положення і методичні підходи щодо оцінок макроекономічного інвестиційного процесу та інвестиційної політики за основними ознаками і обґрунтовано найважливіші напрями їх активізації у вітчизняному аграрному секторі економіки;

- досліджено основні тенденції інноваційно-інвестиційного забезпечення матеріально-технічної бази аграрних підприємств. Підкреслено, що підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств практично неможливо без залучення інновацій та інвестицій. Вирішення важливих завдань щодо подальшої інтенсифікації виробництва сприятиме впровадженню в галузях рослинництва і тваринництва прогресивних технологій та техніки, а також підвищенню продуктивності праці;

- встановлено значну вагомість інвестиційної політики аграрного сектору економіки в загальнонаціональному інвестиційному підсумку. Визначено, що інвестиційна привабливість сільського господарства поступається перед більшістю галузей господарського комплексу країни. Рекомендовано для підвищення економічної результативності інвестування аграрного сектору удосконалити державну підтримку сільського господарства з врахуванням кращого зарубіжного досвіду.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що висновки, пропозиції та практичні рекомендації надані у роботі, можуть бути використані при формуванні інвестиційних програм і проектів у сільському господарстві та розробці державної інвестиційної політики аграрного сектору економіки України в умовах глобалізаційних викликів.

Елементи наукової новизни. Отримали подальший розвиток обґрунтування необхідності науково-економічного забезпечення вітчизняної інвестиційної політики аграрного сектору економіки, підвищення економічної результативності, інвестиційної привабливості сільського господарства і здійснення для цього комплексу економічних, соціальних та інституціональних заходів.

Апробація результатів дослідження та їх публікація. Результати дослідження оприлюднені під час II міжнародної науково-практичної конференції «Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем» у Центральноукраїнському національному технічному університеті на кафедрі міжнародних економічних відносин (29 листопада 2022 року). Основні положення й результати дослідження опубліковано у статті «Інвестування аграрного сектору економіки України – один з пріоритетів міжнародних економічних відносин» в електронному Збірнику праць.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У першому розділі «Теоретичні аспекти формування інвестиційної політики аграрного сектору економіки України» показано еволюцію поглядів вчених щодо сутності економічної категорії інвестиції, дано класифікацію інвестицій, розкрито сутність інвестиційної політики, макроекономічних інвестиційних процесів та особливості інвестиційної політики в аграрному секторі економіки України.

В другому розділі «Аналіз розвитку інвестиційної політики аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації» здійснено оцінку стану інвестиційної діяльності, інноваційно-інвестиційного розвитку аграрного сектору, охарактеризовано інвестування як перспективу розвитку інвестиційної політики аграрного сектору економіки України в умовах глобалізаційних викликів.

У третьому розділі «Напрями покращення інвестиційної політики аграрного сектору економіки України» досліджено та визначено стратегічні підходи щодо покращення інвестиційної політики, перспективи формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки України в умовах глобалізаційних викликів, окреслено напрями державної підтримки аграрних підприємств з урахуванням зарубіжного досвіду.

Обсяг роботи. Робота викладена на 103 сторінках, вона містить 8 рисунків, 9 таблиць, 2 додатки, список використаних джерел налічує 91 найменування та викладений на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

1.1. Еволюція поглядів вчених щодо сутності економічної категорії інвестиції, класифікація інвестицій.

Інвестиційна діяльність є «одним із дієвих засобів забезпечення зростання суспільного багатства на рівні держави, досягнення позитивного сальдо бюджету певного регіону або окремого району, прибутку партнерів на рівні суб'єктів підприємницької діяльності та індивідуального доходу окремих індивідуумів. Таким чином, кожен суб'єкт соціально-економічних відносин отримує певну частку від результату інвестування» [1, с.12]. На сьогодні вітчизняні аграрні підприємства не мають потрібного теоретичного підґрунтя та методичного інструментарію щодо розробки ефективної інвестиційної політики, а тому дане дослідження присвячене вирішенню визначеної проблеми в аграрному секторі економіки. В першу чергу доцільно здійснити теоретичний аналіз основних категорій, тобто визначитися з такими поняттями як —інвестиції, —інвестиційна діяльність.

Перехід України від адміністративної системи господарювання до ринкової, «формування ринкових економічних відносин, глобалізаційні виклики сприяли трансформації наукових підходів щодо визначення сутності інвестицій на базі суто ринкових концепцій. Інвестування як самостійна наука сформувалася відносно недавно. Окремі розробки теорії велися ще до другої світової війни. Однак початком цього процесу вважається перша половина 50-х років, коли М. Марковіць у своїх роботах заклав основи сучасної теорії інвестиційного портфеля» [2]. Він вперше розробив та запропонував методологію прийняття рішень в області інвестування та відповідний науковий інструментарій.

Подальший розвиток теорія інвестування одержала в роботах Ф. Модільяні та М. Мілера, які дослідили «проблеми витрат фінансового ринку в цілому та поставили під сумнів існуючу точку зору щодо співвідношення

вартості боргу та власного капіталу» [3], та роботах В. Шарпа, який «уперше сформулював модель оцінки капітальних активів» (МОКА) [4].

Відзначимо, що західна наукова думка щодо інвестування формувалася на основі вчення про фінанси. В Україні активізація розвитку теорії інвестицій викликана становленням механізму конкуренції та системи приватного підприємництва. За визначенням Т. Майорової «піком досліджень стали 90-і роки минулого століття, коли проблема теоретичного осмислення категорії —інвестиції та пов'язаних із цим поняттям процесам приділялося особливо багато уваги» [5].

Так, Н. Титаренко та А. Поручник розкривають «процес еволюції теорії інвестиційної діяльності – від констатації фактів до сучасного розуміння процесів інвестування як основи моделі економічного прогресу» [6;17].

Професор Б. Губський у своїй монографії «Інвестиційні процеси в глобальному середовищі» визначає «найсуттєвіші ознаки та характеристики процесу інвестування в національній економіці» [7;20], а професор А. Пересада аналізує «теоретичні засади прискорення інвестиційних процесів в Україні, адаптує до сучасного стану економіки України методологічну базу прийняття інвестиційних рішень» [8].

Не дивлячись на значний інтерес науковців до даної економічної категорії, у сучасній науковій літературі автори не знайшли єдиного тлумачення змісту та сутності —інвестиції. Термін «інвестиції» походить від латинського слова «invest» і означає «вкладати», таким чином, «мета інвестиційної діяльності впливає з найбільш широкого трактування цього терміну: вкладення капіталу з метою наступного його збільшення. При цьому, з погляду класичної економічної теорії, приріст капіталу повинен бути достатнім, щоб компенсувати інвестору відмову від використання наявних засобів іншим (альтернативним) способом, винагородити його за ризик, відшкодувати втрати від інфляції в майбутньому періоді» [9].

Водночас існує багато визначень поняття — інвестиції, що обумовлено специфікою та традиціями різних наукових шкіл та течій. Відповідно до

австрійської школи — «граничної корисності, інвестиції трактуються як обмін задоволення потреб сьогодні на задоволення їх у майбутньому.

Відомий французький економіст П. Массе стверджував, що —... інвестування представляє собою акт обміну задоволення сьогоднішньої потреби на очікуване задоволення їх у майбутньому за допомогою інвестиційних благ» [9]. Відзначимо, що приведене визначення має суто психологічний підхід.

Дж. Кейнс більш чітко виявляє сутність інвестицій та їх «дуалістичний характер – з одного боку це величина акумульованого доходу з метою накопичення та обсяг ресурсів, тобто потенційний інвестиційний попит; а з іншого – інвестиції виступають у формі вкладень (витрат), які визначають приріст вартості капітального майна, тобто як реалізований попит та пропозиція. При цьому Дж. Кейнс трактував інвестиції як —поточний приріст цінностей капітального майна внаслідок виробничої діяльності даного періоду, це —... та частина доходу за даний період, яка не була використана на споживання» [10].

У різноманітних розділах економічної науки - макроекономіці, мікроекономіці, фінансовій теорії та в різних галузях практичної діяльності зміст поняття —інвестиції має свої особливості.

В таблиці 1.1. представлено узагальнення особливостей поняття —інвестиції.

Таблиця 1.1

Систематизація визначень поняття “інвестиції”

Особливості поглядів вчених на поняття “інвестиції” з позицій різних економічних наук
макроекономіка
«Інвестиції становлять частину сукупних видатків, включаючи три частини: виробничі інвестиції, або інвестиції в основний капітал (видатки на будівництво нових підприємств, їх розширення і реконструкцію, на модернізацію устаткування, придбання нових машин і технологій тощо); інвестиції у житлове будівництво (витрати на купівлю нового житла); інвестиції у запаси (витрати на приріст товарних запасів фірм). Тобто, інвестиції - це частина ВВП, яка не спожита в поточному періоді і здатна забезпечити приріст капіталу в економіці» [11].
мікроекономіка

«Інвестиції розглядають як процес створення нового капіталу (включаючи як засоби виробництва, так і людський капітал), тобто вкладання капіталу у підприємство з метою утримання у справності засобів виробництва, їх нарощування або поліпшення, збільшення капіталу» [12].

фінансова теорія

«Під інвестиціями розуміють придбання реальних або фінансових активів, тобто, це сьогоднішні витрати, ціллю яких є одержання майбутніх вигод. Точніше, інвестиції - це обмін визначеної сьогоднішньої вартості на, можливо невизначену, більшу майбутню вартість, інвестиції - це сукупність довгострокових витрат фінансових, трудових і матеріальних ресурсів з метою збільшення активів і доходів»[13].

Джерело: складено за [11].

Трактування поняття —інвестиції у різних розділах економічної науки не має протиріччя, деякі особливості визначень обумовлені саме спрямованістю та специфікою об'єктів і суб'єктів досліджень в кожній окремій науці.

Так, якщо макроекономіка вивчає «закономірності та особливості розвитку економіки на макрорівні, то мікроекономіка спрямована на дослідження цих процесів на рівні підприємств, а фінансова теорія – на рівні процесів пов'язаних з питаннями трансформації капіталу та фінансового забезпечення розвитку економічної системи»[10].

З метою формулювання власної позиції щодо сучасного визначення інвестицій вважаємо за доцільне детальніше проаналізувати існуючі підходи до визначення даної категорії. Д. Хайман, визначивши інвестиції як «процес поповнення або додавання капітальних фондів (обсягу капіталу в даний момент часу), зауважує, що фірми здебільшого роблять довгострокові інвестиції» [10].

М. Крупка вважає, що —інвестиції – це «ті вкладення, які забезпечують приріст капіталу, створюють новий капітал»[11, с.24].

Українські дослідники А. Загородній, Г. Вознюк, Т. Смовженко трактують інвестиції як —... «грошові, майнові, інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту» [14, с.185].

Західні економісти П. Самюелсон, В. Нордгауз розглядають інвестиції «як —дуже значний та мінливий компонент видатків, що приводить до

—збільшення капіталу, при цьому відзначають, що —... інвестиції відіграють подвійну роль, визначаючи в короткостроковому періоді обсяг виробництва через вплив на сукупний попит. У довгостроковому періоді вони впливають на економічне зростання через капіталоутворення, на потенційний обсяг виробництва та сукупну пропозицію» [10, с.171].

Закордонні фахівці в дослідженнях економічного змісту інвестицій наголошують на таких чинниках: «а) приріст функціонуючого капіталу; б) одержання додаткового доходу; в) відмовлення від частини поточного споживання на користь очікуваного розширення споживання в майбутньому» [10].

Відомі економісти підкреслюють, що іноді — «інвестиції трактується занадто вузько. Типовою помилкою є визначення інвестицій як будь-яких вкладень коштів, яке може й не призводити ані до зростання капіталу, ані до одержання прибутку. Іноді зустрічається синонімізація понять —інвестицій і —капітальних вкладень – у цьому випадку інвестиції ототожнюють із вкладанням коштів у відтворення основних фондів. Але ж, інвестиції можуть здійснюватися у будь-які об'єкти підприємницької та інших видів діяльності – в обігові активи, фінансові інструменти, в нематеріальні активи, тощо»[15].

Таким чином, інвестиції – це більш широке поняття, а капітальні вкладення можуть розглядатися як одна з форм інвестицій, але не як їх аналог.

Згідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» —... «інвестиціями є всі види майнових і інтелектуальних цінностей, вкладені в об'єкти підприємницької й інших видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток або досягається соціальний ефект» [16].

Такими цінностями можуть бути: кошти, цільові банківські вклади, паї, акції й інші цінні папери; рухоме й нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування й інші матеріальні цінності); майнові права, що впливають з авторського права, досвід і інші інтелектуальні цінності; сукупність технічних, технологічних, комерційних і інших знань, оформлених у вигляді

технічної документації, навичок і виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виробництва, але не запатентованих ("ноу-хау"); права користування землею, водою, ресурсами, спорудами, устаткуванням, а також інші майнові права; інші цінності.

Це визначення в основному відповідає міжнародним підходам щодо уявлень про інвестиційну діяльність як «процес вкладання ресурсів (благ, майнових і інтелектуальних цінностей) з метою одержання прибутку в майбутньому» [10].

З погляду на все вищезазначене можна систематизувати існуючі точки зору на зміст поняття інвестиції: «інвестиція як цінність; інвестиція як процес; інвестиції як сума витрат; інвестиція як генератор майбутнього блага» [17]. Виходячи з виділених позицій доцільно визначити та систематизувати характерні особливості, які відображають економічну сутність та природу інвестицій.

Так, інвестиціям притаманні такі «характерні риси:

1. Наявність процесу вкладання.
2. Цілеспрямованість. У якості цілей здійснення інвестицій можуть бути: приріст капіталу; дохід або прибуток; збільшення виробничого потенціалу економіки (підприємства); захист від інфляції; одержання благ у майбутньому; задоволення потреб у майбутньому; соціальних ефект; підтримання або підвищення здатності (спроможності) протягом визначеного часу створювати (виробляти) продукт та дохід (капітал).
3. Тривалий час дії.
4. Певна форма – як матеріальні, так і нематеріальні цінності чи їх сукупність.
5. Дуалістичний характер: доходи-витрати. Величина акумульованого доходу (потенційний інвестиційний попит) й при цьому витрати у формі вкладання (реалізований попит та пропозиція).
6. Визначеність об'єктів вкладання – об'єкти підприємницької та іншої діяльності» [17].

Для більш детального вивчення сутності інвестиції виникає об'єктивна потреба у їх класифікації. В економічній науці існує безліч різних підходів до класифікації інвестицій – розглянемо основні з них.

В. Лак [18] поділяє інвестиції на чотири групи.

1 група – «інвестиції, що визначаються через платежі. Це інвестиції які являють собою потік оплати і виплат та починаються з виплат.

2 група – інвестиції, що визначаються майном. Вихідним пунктом цих інвестицій є баланс, який дає картину майна а також капіталу підприємства, тобто як інвестиції розглядаються перетворення капіталу в предмети майна або використання капіталу.

3 група – комбінаторні інвестиції. Ці інвестиції являють собою комбінацію придбаних основних матеріальних засобів одного з одним або з тими, що вже є.

4 група – диспозиційні інвестиції. В основу цього поняття покладено таку думку: свобода розпорядження підприємств зменшується внаслідок того, що в результаті інвестування зв'язуються фінансові засоби. Одним з найпоширеніших напрямків класифікації є за об'єктами вкладення, згідно з яким інвестиції поділяють на реальні – кошти, вкладені в матеріальні та нематеріальні активи; фінансові – вкладення коштів у фінансові інструменти» [17, с.6–7].

Не менш важливою класифікаційною ознакою є вид інвестицій, а саме: «грошові кошти, цільові банківські внески, паї, акції, інші цінні папери; рухоме та нерухоме майно; майнові права, пов'язані з авторськими правами, досвідом, іншими видами інтелектуальних цінностей; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованого (ноу-хау); права користування землею, водою, ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, та іншими майновими правами» [19] .

За суб'єктами зацікавленості виділяють інвестиції: «спрямовані на задоволення інтересів інвестора; спрямовані на задоволення інтересів підприємства. В основному інтереси інвестора виражаються в зростанні прибутковості інвестицій (всі інші види інвестицій можна розглядати як похідні від цього інтересу чи як спосіб його реалізації), що може бути досягнуто за рахунок підвищення виплати дивідендів (поточна прибутковість) чи зростання курсу акцій (довгострокова прибутковість), то за конкретними цілями інвестування даної групи можна виділити інвестиції, спрямовані на підвищення курсової вартості акцій (як правило, для здійснення даної мети інвестори здійснюють прямі інвестиції), і спрямовані на максимізацію поточної прибутковості з одночасною мінімізацією ризику (як правило, для здійснення даної мети інвестори здійснюють портфельні інвестиції).

Що стосується самого підприємства, то в основному його інтереси виражаються в підтримці власного існування на незмінному чи більш високому рівні і реалізуються за допомогою пасивної (збереження незмінного рівня розвитку підприємства), активної (забезпечення зростання прибутковості до середньогалузевого рівня) і випереджальної чи ефективної (випередження середньогалузевої прибутковості за рахунок активної інноваційної діяльності) стратегій інвестування.

Тому з погляду інтересів підприємства можна виділити інвестиції пасивні, активні й ефективні, а інші види інвестицій є лише конкретизацією можливих результатів такого інвестування чи визначеного роду обмежень. Крім того, ініціатором інвестиційної діяльності може бути держава, вимагаючи відповідності діяльності підприємства екологічним стандартам, безпеці продукції тощо. Такий різновид інвестицій спрямований на задоволення інтересів третіх осіб, як правило, що не мають права участі в прийманні інвестиційних рішень. Таким чином, виходячи з обліку різноманітності інтересів, можна виділити наступні види інвестицій:

- задовольняють інтереси інвестора: прямі; портфельні;

- задовольняють інтереси підприємства: активні; пасивні; ефективні;
- задовольняють інтереси третіх осіб: екологічні; безпеки; соціальні»[19].

В. Воропаєв виокремлює інвестиції на такі види: «капітало утворюючі, що складаються з капіталовкладень, обігового капіталу та інших засобів, необхідних для інвестиційного проекту; портфельні – розміщення засобів у фінансові активи» [20].

За Керном інвестиції поділяються «за головними критеріями: наслідки інвестицій (при кількісному, якісному розгляді, та при розгляді в аспекті часу), ступінь взаємозалежності інвестицій, ступінь невизначеності; та другорядними критеріями: інвестиційний об'єкт, причина інвестицій, сфера інвестицій. При цьому головні критерії відбивають економічний зміст інвестицій, сприяючи вибору доцільних способів під час планування та розрахунку інвестицій; а класифікація інвестиції за другорядними критеріями може використовуватися для характеристики та однозначного розмежування конкретних інвестиційних проблем» [21, с.22, 24.].

Основна маса дослідників виділяє п'ять основних класифікаційних ознак інвестицій – за об'єктом вкладання коштів, характером участі у справах підприємства, періодом інвестування, формами власності інвесторів та регіональною ознакою.

В даному дослідженні увагу акцентовано на виділенні та систематизації класифікаційних ознак з трьох позицій – їх внутрішньої природи, суб'єкта інвестиційної діяльності та ефективності реалізації.

Виходячи з внутрішньої природи інвестиції можна виокремити такі класифікаційні ознаки: «за матеріальністю інвестицій – матеріальні та нематеріальні цінності; за об'єктами вкладень – в об'єкти підприємницької або інших видів діяльності; за періодом інвестування – короткострокові, середньострокові, довгострокові; за метою вкладання – інвестиції спрямовані на приріст капіталу, дохід або прибуток, збільшення виробничого потенціалу економіки (підприємства), захист від інфляції, одержання благ у

майбутньому, задоволення потреб у майбутньому, соціальних ефект, підтримання або підвищення здатності (спроможності) протягом визначеного часу створювати (виробляти) продукт та дохід (капітал); за фінансовою основою об'єктів вкладень – реальні та фінансові»[21].

З позиції суб'єкта інвестиційної діяльності доцільно виокремити такі класифікаційні ознаки: «за формами власності – приватні, державні, іноземні, спільні; за характером відтворення – будівництво нових підприємств, розширення діючих підприємств, технічне переоснащення підприємств, реконструкція діючих підприємств; за призначенням об'єктів інвестування – виробничі, невиробничі; за способом фінансування – приватні; державне фінансування; закордонні; спільні; за характером участі інвесторів – прямі, непрямі (портфельні); за черговістю вкладання – початкові, реінвестиції; з погляду інтересів підприємства – пасивні, активні й ефективні»[19].

З урахуванням особливостей ринкової системи господарювання виділено наступні напрямки класифікації з позиції ефективності реалізації інвестицій: «за рівнем ліквідності – високоліквідні, неліквідні; за рівнем доходності – високодохідні, із середньогалузевим рівнем доходності, низько доходні; за рівнем ризику – високо ризикові (венчурні), середньо ризикові, низько ризикові. Внаслідок того, що невід'ємною складовою ринкової економіки є невизначеність та ризик, необхідно виділити таку класифікаційну ознаку як рівень ризику. В дану класифікаційну ознаку закладено три рівні відповідності: якщо дана інвестиція супроводжується рівнем ризику вище ніж середньо ринковий рівень, наприклад вкладання в інноваційні проекти, то вона трактується як високо ризикова (венчурна); якщо дана інвестиція є генератором рівню ризику вище ніж середньо ринковий рівень, наприклад вкладання в відомі проекти, то вона трактується як середньо ризикова; якщо даній інвестиції супутній невеликий ризик, наприклад вкладання в оновлення основних фондів діючого підприємства, то вона визначається як низько ризикова» [21].

Дана класифікація покликана стати підґрунтям для аналізу та прогнозування інвестицій з позиції формування інвестиційної політики підприємства в умовах ринкового середовища.

1.2. Макроекономічні інвестиційні процеси у вітчизняному аграрному секторі економіки

Інвестиції виступають найважливішим чинником економічного і соціального розвитку суспільства. Особливо важливе значення вони мають у аграрному секторі економіки, продукція й інші результати якого породжують мультиплікативні ефекти у більшості сфер і сегментів економіки. Тому для досягнення наростаючих позитивних зрушень в економіці та соціумі необхідна постійна активізація інвестиційного процесу в сільському господарстві. Зростаюча динаміка інвестицій та якісні зміни в інвестиційному процесі на макроекономічному рівні створюють можливості для прискореного нарощування продуктивних сил, формування інноваційної моделі розвитку сільського господарства, а також підвищення рівня ефективності земельних, матеріальних, технічних й інших ресурсів, виробничого і людського капіталу, що при цьому використовуються. Вирішення завдання стосовно активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві потребує застосування різноманітних макроекономічних політик, механізмів, засобів, інструментів, управлінських, організаційно-економічних та інших заходів. Їх правильний вибір для цілей макроекономічного управління інвестиційним процесом у сільському господарстві залежить від оцінок його стану, інвестиційної привабливості та можливостей інвесторів, держави й інституціональних учасників інвестиційних процесів.

У дослідженнях макроекономічного інвестиційного процесу необхідно виходити з того, що його «первинно утворюють численні інвестиційні проекти і заходи, які здійснюють їхні власники та учасники проектів» [22]. В аграрному секторі економіки вони пов'язані з «реальними інвестиціями і складаються з передінвестиційної, інвестиційної та після інвестиційної

стадій. На передінвестиційній стадії розробляється гіпотеза, стратегія чи програма інвестицій, визначаються напрями, об'єкти і джерела інвестування, розробляється інвестиційний план або проект. На інвестиційній стадії різні форми капіталу, що вкладається, перетворюються у реальні об'єкти й активи, вводяться в експлуатацію та освоюються проектні потужності. На після інвестиційній стадії здійснюється кругообіг і обіг авансованого капіталу, його вартість переноситься із сфери виробництва у сферу обігу. Остання стадія завершується виведенням об'єкта з експлуатації. Повернувши частину авансованого капіталу вже у першому циклі виробництва, інвестор може вкласти її в інший проект»[23].

Суб'єктами, які беруть участь у процесі реалізації конкретного інвестиційного проекту в аграрному секторі економіки, виступають власники капіталу, що вкладається, менеджмент і працівники сільськогосподарських підприємств, власники орендованих земельних ділянок, банківські та інші фінансові установи, постачальники основних засобів, матеріальних ресурсів і послуг, покупці продукції, органи комунальної власності, держава тощо. В інвестиційному процесі вони формують економічні відносини. Оскільки у взаємовідносинах між учасниками інвестиційних процесів має місце нерівність щодо розподілу валової доданої вартості, завданням макроекономічного управління інвестиційним процесом має бути визначення індикативних рівнів норми прибутку на капітал і формування умов для збалансування економічних інтересів їх інституційних учасників.

Інвестиційний процес на «макрорівні потребує регулювання, оскільки при недостатній його активності порушуються сталість розвитку економіки і продовольча безпека держави, а при надмірному інвестуванні – виникають інвестиційні кризи. Тому за недостатньо активного інвестиційного процесу слід застосовувати заходи стимулювання й підтримки, тоді як при надмірному інвестуванні або шкідливих інвестиціях – стримувати цей процес з метою недопущення негативних тенденцій» [22].

Серед чинників, що впливають на інвестиційний процес в аграрному секторі економіки, «об'єктивно переважають зовнішні, тому вони мають стати об'єктом першочергового регулювання й підтримки інвестицій, формування сприятливого інвестиційного клімату та належної інвестиційної інфраструктури, що визнано найважливішою складовою сільськогосподарської політики. Використовуючи природні ресурси сільське господарство залежить від природно-кліматичних умов» [23].

Згідно з науковим планом ООН «щодо вирішення проблем з кліматом, біорізноманіттям та надзвичайними ситуаціями із забрудненням природних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві, мають оцінюватися у відповідному інвестиційному процесі як природний капітал» [24].

Виходячи з цього учасники інвестиційного процесу повинні розуміти необхідність своєї відповідальності стосовно економного використання природних ресурсів, збереження довкілля і витрачання частини чистого прибутку на подібні цілі, а також можливість у перспективі визначення суспільством економічної цінності залучених природних факторів.

За економічною сутністю «інвестиційний процес у сільському господарстві на макрорівні можна розглядати як безперервний потік організаційно-економічних та інших заходів і економічних вартостей, що формуються власниками й іншими учасниками інвестиційних проектів шляхом вкладання грошових, матеріальних, фінансових, земельних, біологічних, енергетичних та інших ресурсів і активів, зокрема й природного капіталу, з метою отримання відповідних вигід. Для активізації цього процесу необхідні його стимулювання й підтримка, а для запобігання інвестиційним кризам і негативним наслідкам небажаних інвестицій – застосування заходів щодо його стримування та недопущення інших негативних впливів»[25].

Аналітичними дослідженнями виявлено шістнадцять найважливіших ознак, які характеризують інвестиційний процес у сільському господарстві на

макрорівні: його «безперервність, сталість, ритмічність (циклічність), рівень активності, зміна масштабу й інтенсивності, тип відтворення капіталу, структурні зрушення, інноваційність, інвестиційна привабливість, інвестиційна спрямованість сільськогосподарської політики, розвиненість інвестиційної інфраструктури, місце і роль суб'єктів малого і середнього агробізнесу, доступність до інвестиційних ресурсів, збалансованість економічних відносин, відповідність природоохоронним та екологічним вимогам, соціальна результативність і місце у світовому інвестиційному процесі»[25].

Для розвитку аграрного сектору економіки важливо, щоб по зазначених найважливіших ознаках макроекономічного інвестиційного процесу формувалися наступні «умови й напрями його активізації:

- безперервність – при можливих сезонних змінах, кризових ситуаціях та інших непередбачуваних обставинах перебіг інвестиційного процесу повинен відбуватися безперервно, як і постійне задоволення щоденних споживчих потреб населення у продуктах харчування та відтворення продуктивних сил;

- сталість – інвестиції мають становити основу забезпечення сталого розвитку виробництва продукції сільського господарства;

- ритмічність – розглядається як багатоциклічне явище, зумовлене циклами сезонного, поточного і довготривалого характеру, зокрема циклу Саймона Кузнеця, в якому пріоритетність інвестицій у сільське господарство і харчову промисловість по чергово змінюється» [25].

Серед основних ознак «розрізняють:

- активність – інвестиційний процес характеризується темпами змін активності інвестиційної діяльності, показники якої у сільському господарстві мали б постійно зростати в межах оптимальних чи заданих значень;

- нарощування масштабу й інтенсивності – відношення обсягів інвестицій до об'єкта порівнянь, зокрема попереднього періоду, бажане зростання показників у динаміці;
- відтворення – передбачення за рахунок капітальних інвестицій забезпечення розширеного типу відтворення основного капіталу;
- структурні зрушення – здійснення заходів щодо поліпшення структури інвестицій і джерел їх фінансування залежно від потреб розвитку;
- інноваційність – забезпечення зростання частки інноваційних заходів і проектів у загальній вартості інвестицій у сільському господарстві шляхом стимулювання й підтримки їх реалізації;
- інвестиційна привабливість – оцінюється за спеціальними методиками, її рівень загалом по сільському господарству значною мірою визначається переважно зовнішніми чинниками і з метою підвищення потребує здійснення заходів загальнодержавного значення щодо створення сприятливого інвестиційного середовища та зменшення ризиків;
- інвестиційна спрямованість сільськогосподарської політики – при формуванні такої потребує забезпечення сукупності заходів для пріоритетності стимулювання і підтримки інвестицій;
- розвиток інвестиційної інфраструктури – організаційне та інше сприяння розвитку системи організаційно-економічних, матеріально-технічних, фінансових, кредитних, інформаційних, консалтингових, наукових та інших формувань, які надають послуги інвесторам, сприяють ефективному формуванню і розподілу реальних інвестицій, а також активізації інвестиційної діяльності;
- інвестиційна діяльність малого і середнього агробізнесу – має бути активною, її слід першочергово стимулювати й підтримувати державою;
- забезпеченість інвестиційними ресурсами – ресурси безперешкодно доступні для товаровиробників, особливо малих, та забезпечуються заходами сільськогосподарської, цінової, фінансової, кредитної та інших політик;

- збалансованість економічних інтересів учасників інвестиційного процесу в сільському господарстві – досягається засобами сільськогосподарської політики і підтримки інвестиційних проектів відповідно до визначених пріоритетів, а також індикативних орієнтирів для досягнення взаємних домовленостей між учасниками певного інвестиційного проекту щодо показника норми прибутку або інших вигід на їхній вклад у цей проект;

- відповідність природоохоронним та екологічним вимогам і соціальній результативності – передбачає відповідальну інвестиційну діяльність і заходи кожного інвестора, систему державного контролю за природокористуванням і дотриманням екологічних вимог, а також механізми державного стимулювання і підтримки інвестицій на такі цілі;

- участь у світовому інвестиційному процесі – інвестиції у сільське господарство сприяють зростанню частки суб'єктів національних агропродовольчих секторів економіки на світових ринках сільськогосподарської продукції і продовольства, а також у світових переливах капіталу»[23].

1.3. Особливості інвестиційної політики в аграрному секторі економіки України

За роки реформ в аграрному секторі економіки суттєво погіршилися фінансові результати виробничої діяльності, знизилася прибутковість галузі. Скорочення бюджетної підтримки сільського господарства в умовах гострого дефіциту власних коштів у більшості аграрних підприємств призвело до різкого падіння обсягів інвестицій, руйнування виробничого потенціалу, зниження технічної оснащеності сільськогосподарського виробництва, погіршення соціального становища села.

Незважаючи на те, що в сільському господарстві «після тривалого і глибокого спаду відзначалася деяка позитивна динаміка виробничої та інвестиційної активності, обсяги інвестування аграрного сектора недостатні.

Продовжує погіршуватися матеріально-технічне забезпечення сільського господарства, наростає зношеність основних фондів.

Дослідження показали, що сукупність чинників інвестиційної політики велика і різноманітна і вплив кожного з них на інвестиційну діяльність не однозначний. Це результат слабкої вивченості питань теорії та методології інвестування аграрного сектору, відсутності науково обґрунтованої стратегії інвестиційного розвитку агропромислового виробництва, що враховує регіональні особливості функціонування господарюючих суб'єктів в сучасних ринкових умовах України»[22].

У системі заходів з розвитку аграрного сектора найважливіше значення має нарощування обсягів інвестицій. Без інвестиційних накопичень і відповідних виробничо-технічних ресурсів позитивні зрушення неможливі.

Про стан справ в аграрному секторі економіки України, можна судити за характером процесів, що відбуваються в інвестиційній сфері. Вона є «певним індикатором, що вказує на загальне положення всередині країни. Інвестиції – це об'єкти цивільних прав, що мають грошову оцінку, призначені (виділені) для внесення в будь-який об'єкт діяльності, що не носить протиправного характеру з метою отримання позитивного соціального ефекту» [27, с. 24-27].

Будь-яка держава регулює свою інвестиційну політику законодавчо. На кожному рівні законодавчої влади є нормативні акти, що в тій чи іншій мірі регулюють інвестиційну діяльність: Конституція України, закони, постанови Уряду, регіональні законодавчі акти, місцеві законодавчі акти. У самому «широкому сенсі інвестиції забезпечують механізм, необхідний для фінансування, росту і розвитку економіки країни. Якщо держава зацікавлена в стабільній і сильній економіці, то вона повинна на законодавчому та виконавчому рівнях створити сприятливий інвестиційний клімат» [22].

Сучасний стан інвестиційного забезпечення більшості національних підприємств аграрного сектору економіки, насамперед малих і середніх, фермерських господарств не дає змоги здійснювати господарську діяльність

ефективно. В такій ситуації важливе створення умов для розширення інвестиційних можливостей підприємств аграрного бізнесу, зокрема формування потужного інвестиційного потенціалу, що дасть можливість підвищити економічну ефективність підприємств, забезпечити зростання та розвиток аграрного сектору та сільських територій.

Важливу складову інвестиційного потенціалу становлять капітальні інвестиції. Відповідно до статистичної інформації державного статистичного спостереження, «джерелами фінансування капітальних інвестицій в аграрному секторі економіки виступають власні, позикові та залучені кошти»[28] (рис. 1.1).

Джерела фінансування капітальних інвестицій		
Власні кошти		Власні
Кредити банків та інші позики		Позикові
Кошти державного бюджету		Залучені
Кошти вітчизняних інвестиційних компаній, фондів		Залучені
Кошти іноземних інвесторів		Залучені
Інші джерела		

Рисунок 1.1. Джерела фінансування капітальних інвестицій в аграрному секторі економіки України

Джерело: складено за даними статистичної інформації державного статистичного спостереження. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>[28].

Протягом тривалого періоду за основне джерело фінансування капітальних інвестицій в аграрному секторі слугували «власні кошти, частка яких сягала до 87 %. Для багатьох сільськогосподарських підприємств, насамперед малого і середнього бізнесу, власних ресурсів недостатньо для забезпечення розширеного відтворення та розвитку. Зокрема, у 2020 р. частка збиткових серед них становила відповідно 13,0 і 13,6 %. Зважаючи на

сезонний характер сільського господарства та значно нижчий, ніж у інших галузях економіки оборот коштів, проблема забезпечення інвестиційними ресурсами визнана однією з головних. В умовах дефіциту власного капіталу формування інвестиційного потенціалу підприємства зумовлює використання позикових коштів та (або) залучених ресурсів»[28].

Серед джерел фінансування капітальних інвестицій в аграрному секторі економіки України частка залучених ресурсів протягом тривалого періоду залишається незначною та не відіграє суттєвої ролі у формуванні й розвитку інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Кредити банків та інші позики «являють собою важливе джерело фінансування капітальних інвестицій в сільському господарстві багатьох розвинених країн. До країн з найбільшою питомою вагою позикових коштів в аграрному капіталі належать Англія і Німеччина – близько 50%, Франція – за 40%, Італія і Бельгія – понад 30%» [29].

У країнах Європейського Союзу «40% господарств аграрного сектору знаходяться в повній залежності від залучення позикових коштів і лише 25% фермерських господарств працюють без банківських кредитів» [30].

В Україні банківське кредитування сільського господарства протягом останніх років не розвивається. За період з 2010-го по 2021 р. спостерігається «спадна динаміка обсягів позикового капіталу для інвестування аграрного сектору. Помітно зменшилася також частка кредитів банків та інших позик у структурі фінансування капітальних інвестицій. У 2021 р. порівняно з 2010-м – майже удвічі, від 23 до 12,9 %.

Насамперед це стосується малих і середніх сільськогосподарських підприємств та невеликих фермерських господарств, переважна більшість з яких обмежена у доступі до банківських кредитів, що гальмує їх розвиток та унеможливорює розширене відтворення цих типів господарських структур. Банки часто завищують відсоткові ставки за кредитами, бо за позиками ризикових клієнтів необхідно формувати більший розмір резервного фонду, що зменшує їхні прибутки. Така політика банків не сприяє ефективному

кредитуванню економіки, оскільки підвищення плати за користування коштами не означає, що певний суб'єкт господарської діяльності зможе в майбутньому повернути кредит. Емпіричні дослідження показують, що відсотки на позичковий капітал можуть навіть перевищувати потенційний рівень рентабельності інвестиційних проектів позичальників» [31, с. 142].

Попит на продукцію АПК є нееластичним. Сільське господарство – основоположна галузь будь-якої економіки, яка спочатку є малоприбутковою і малопривабливою для інвестицій, але від розвитку сільського господарства залежить розвиток всієї економіки. Сьогодні «питання про вкладення інвестицій в аграрний сектор економіки є ключовим у економічному розвитку України. Дослідження показують, що до 1992 р агропромисловий комплекс України був державною, регульованою галуззю із значними обсягами щорічних капіталовкладень, велика частина яких здійснювалася за рахунок коштів державного бюджету» [32, с. 72-73].

Від стійкого функціонування аграрного сектора економіки в значній мірі залежить рівень життя населення, але такий капіталомісткий сектор, яким є аграрний сектор економіки, не може функціонувати без високих темпів і значних масштабів накопичення капіталу. У зв'язку з цим інвестиційна проблема стає ключовою для аграрної політики держави не тільки на найближчі роки, а й на перспективу.

Різке скорочення державного фінансування, відсутність ефективно та обґрунтованої кредитної системи в сільському господарстві, жорстка податкова політика, збільшення імпорту сільськогосподарської продукції сприяли тому, що вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники позбулися всіх джерел утворення та накопичення капіталу, що, в свою чергу, негативно відбилося на функціонуванні галузей, технологічно пов'язаних із сільським господарством.

Сьогодні обсяг інвестицій в сільське господарство «нижче середнього рівня інвестицій в економіці. Після набуття незалежності України в 1991р., скоротилася присутність держави на ринку капіталу, і частка інвестицій в

сільське господарство України значно зменшилася. Крім того, незначні і закордонні інвестиції в АПК» [33, с. 10-13].

Масштаби іноземних інвестицій, інтенсивність їх потоку залежать від цілого «комплексу чинників – «інвестиційного клімату», який включає в себе стан економіки, соціально-економічну стабільність, розвиток інфраструктури, рівень розвитку підприємництва і т. д., які оцінюються іноземними інвесторами при ухваленні рішення, що стосується масштабів і напрямів інвестицій. Сучасний стан інвестиційного клімату в Україні іноземними інвесторами оцінюється як незадовільний» [31, с. 71-73].

Сектор кредитних і банківських послуг також не виявляє активного інтересу до проектів інвестицій у сільськогосподарське виробництво, що в умовах слаборозвиненого лізингу призвело до ситуації, коли основним джерелом фінансування інвестицій є власні кошти підприємств та організацій. «Масштабне зростання інвестицій можливе тоді, коли у інвесторів з'явиться впевненість у тому, що регіональна влада розуміє необхідність розробки цілеспрямованої інвестиційної політики, пов'язаної із адекватною правовою базою, і робить серйозні заходи, спрямовані на поліпшення інвестиційного клімату та збільшення притоку інвестицій в сільське господарство через розширення пільг і гарантій» [32].

Пожвавлення інвестиційної політики є «неодмінною умовою виходу підприємств АПК на стійку траєкторію економічного зростання. Світовий досвід, а також українська дійсність свідчать, що без активізації ролі держави, органів місцевого самоврядування в інвестиційному процесі відновлення і зростання економічного потенціалу України та її регіонів неможливі» [34, с. 120-124].

Практика свідчить, що в усіх розвинених країнах сільськогосподарська галузь економіки користується державною підтримкою. Адже дана галузь безпосередньо впливає на продовольчу безпеку країни, що само по собі є потужним політичним аргументом у світовій економіці.

Аналіз рівня припливу інвестиційних ресурсів в аграрний сектор економіки показує, що він «продовжує залишатися низьким. Це пов'язано з тим, що сільське господарство – це галузь економіки, підвладна більшій кількості ризиків, ніж промисловість або сфера послуг, що певною мірою позначається на рівні інвестиційної привабливості.

Практика і досвід ринкових перетворень дозволяють зробити висновок, що запуск інвестиційного процесу, що створює основу для стійкого зростання вітчизняного виробництва, може і повинен розпочатися з галузей орієнтованих на кінцевий споживчий попит, і в першу чергу, як це не парадоксально, з сільськогосподарського виробництва»[27].

Особливе значення аграрного сектору економіки України для стимулювання інвестиційної діяльності зумовлено, «по-перше, низькою капіталоемністю і найменшими термінами окупності капітальних вкладень; по-друге, для продукції цієї галузі характерний масовий і стійкий попит на внутрішньому ринку. Крім того, сільське господарство має сильні міжгалузеві зв'язки, внаслідок чого інвестиції в його розвиток створюють найбільший кумулятивний ефект, стимулюючи попит на продукцію суміжних галузей і формуючи в них власний інвестиційний потенціал»[22].

Практика свідчить, що «дефіцит бюджетних асигнувань у загальному обсязі інвестицій в АПК породив масове банкрутство агропромислових товаровиробників» [25, с. 19]. Перехід до ринкової економіки, розвиток різноманітних форм власності, необхідність активізації товарно-грошових відносин, «демократизація інвестиційної діяльності, світові глобальні виклики вимагають сьогодні вироблення нових, адекватних ринковим умовам підходів до інвестиційної політики та обслуговування аграрного сектора економіки України.

Сьогодні в результаті аграрних перетворень радикально змінилися відносини інвесторів і сільськогосподарських товаровиробників» [35, с. 26-37].

Проведені дослідження показують, що інвестиційні відносини у сфері сільського господарства не повною мірою відповідають вимогам ринкової економіки: «недостатньо відпрацьований механізм інвестування; недостатня державна підтримка сільського господарства, що забезпечує ефективне функціонування аграрного виробництва: збиткова діяльність сільськогосподарських підприємств не дозволяє забезпечувати повернення отриманих інвестицій».

Серед головних причин низької віддачі використовуваних бюджетних коштів слід назвати такі: недостатній розвиток ефективних механізмів державного регулювання; витрати в господарському управлінні; недооцінка ролі внутрішньогосподарських відносин та маркетингу для підвищення результативності виробництва» [36, с. 19-23].

Вважаємо, саме від вирішення названого комплексу завдань буде залежати швидкість формування інвестиційного простору в аграрному секторі економіки. Крім цього, велике значення для підвищення привабливості інвестицій в українську економіку відіграє зміцнення української банківської системи, тобто створення ефективних джерел акумулювання заощаджень і перетворення їх в інвестиції. Активізація інвестиційної політики є не тільки основною умовою виведення сільського господарства з глибокої кризи, але й стає найважливішим визначальним фактором подальшого його розвитку.

Інвестицій сьогодні «гостро потребують практично всі сфери і галузі АПК, тому створення передумов для масового припливу інвестицій в аграрний сектор має стати найважливішим елементом стратегії державної аграрної інвестиційної політики на сучасному етапі» [33]

Для підвищення стійкості фінансового становища товаровиробників слід застосовувати забезпечену державою заставу сільськогосподарської продукції, укладення форвардних, ф'ючерсних контрактів. Важливою умовою руху товарів від виробників до споживачів є створення ефективної ринкової інфраструктури. Значні перспективи також встановлення

«довготривалих продовольчих відносин між виробниками і регіонами, що споживають продукцію. Їх дієвою формою може стати залучення коштів.

Зважаючи на обмежені можливості інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки, необхідно вишукувати нові способи вирішення даної проблеми. Один з них – відтворення в країні сільськогосподарської кредитної кооперації. В Україні кредитна кооперація має тривалу історію, а не виникає як щось абсолютно нове в інвестиційній системі обслуговування сільськогосподарських виробників і сільського населення. Як показує проведений історико-економічний аналіз, в періоди фінансово-економічних криз в Україні саме вона грала ключову роль в системі антикризових заходів фінансового оздоровлення аграрної економіки.

Значний внесок у формування інвестиційної політики вносять фактори, накопичені в процесі багаторічної господарської діяльності: інфраструктурне освоєння території, інноваційний потенціал та інтелектуальний потенціал населення» [19, с. 67].

Сьогодні інвестиції в аграрний сектор економіки є недостатніми. Інвестиційна непривабливість в аграрній галузі, на погляд вчених, виходить з наступних «об’єктивних причин:

- занадто великий ризик природних аномалій, які можуть повністю або частково ліквідувати всі правильні кроки в реалізації тих чи інших інновацій;
- в сільському господарстві немає коротких періодів повернення вкладених коштів і дивідендів;
- дивіденди, як правило, не порівняти з тими, які отримують у всіх несільськогосподарських галузях»[25] .

Висновки до розділу 1

Як відзначалося вище «інвестиції – це процес вкладання, тобто їх слід розглядати в динаміці з позиції саме інвестиційної діяльності. Інвестиційний процес можна охарактеризувати як послідовні зміни стану капіталу в результаті інвестиційної діяльності. Відповідно до Закону України від 18.09.91р. «Про інвестиційну діяльність» № 1560 – XII «інвестиційна

діяльність визначається як сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб та держави щодо реалізації інвестицій. Інвестиційна діяльність часто розглядається як інвестиційних процес»[37].

Слід відзначити, що інвестиційна діяльність підприємства підпорядкована визначеній інвестиційній політиці, яку підприємство формує самостійно, виходячи з цілей свого стратегічного розвитку.

Проведений аналіз показав, що інвестиційну політику в аграрному секторі слід здійснювати на основі наступних принципів:

- послідовне збільшення «частки власних коштів підприємств у загальному обсязі капітальних вкладень;
 - розширення практики спільного державно-комерційного фінансування проектів;
 - посилення контролю з боку держави за цільовим витрачанням коштів державного бюджету, спрямованих на інвестиції;
 - розширення практики страхування і гарантування підтримуваних державою інвестиційних проектів;
 - стимулювання іноземних інвестицій» [23].
- Разом з тим потрібно розмежувати функції управління інвестиціями на державному, регіональному та місцевому рівнях, забезпечуючи повноваження кожного з них надійними, а головне, стабільними джерелами фінансування, закріпленими законодавчим шляхом.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ТА РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1.Оцінка інвестиційної діяльності аграрного сектору економіки України

Сучасний стан інвестиційного забезпечення більшості національних підприємств аграрного сектору економіки, насамперед малих і середніх, фермерських господарств не дає змоги здійснювати господарську діяльність ефективно. В такій ситуації важливим є створення умов для розширення інвестиційних можливостей підприємств аграрного бізнесу, зокрема формування потужного інвестиційного потенціалу, що дасть можливість підвищити економічну ефективність підприємств, забезпечити зростання та розвиток аграрного сектору та сільських територій.

Враховуючи необхідність розширення інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств за рахунок кредитних ресурсів, важливе визначення «оптимального співвідношення між власним і позиковим капіталом, яке б забезпечило найефективніше використання як власного, так і позикового капіталу. Загалом оптимальне співвідношення між власним і позиковим капіталом різниться залежно від виду економічної діяльності, що пов'язано передусім із тривалістю обороту коштів, стадією життєвого циклу підприємства, структурою витрат і рівнем дохідності господарської діяльності» [27].

Норма (рівень) інвестицій слугує «інтегральним показником, який характеризує інтенсивність інвестиційної діяльності та визначається як обсяг інвестицій у відсотках до ВВП (ВДВ – для оцінки інвестиційної діяльності в окремих секторах економіки). Для забезпечення розширеного відтворення частка інвестицій у ВВП має бути не менше 25–30 %. Лише за таких умов інвестування можна досягти інвестиційної безпеки країни та її економічного зростання. Нижня межа норми інвестицій не повинна бути меншою 20 %»[19].

Норма інвестицій в окремому секторі економіки не лише характеризує рівень інтенсивності інвестиційної діяльності, а й виступає індикатором його інвестиційної привабливості. Аналіз динаміки норми інвестицій за секторами дає змогу встановити тенденції і виявити закономірності розвитку економіки та окремих її секторів, спрогнозувати й оцінити наслідки різних сценаріїв їх розвитку в майбутньому.

У сільському господарстві в 2010–2021 рр. «рівень норми інвестицій коливався в межах 11,7–21,1 % (середнє значення за період – 15,8 %). Максимуму було досягнуто в 2017 р. – 21,1 %. Мінімальною норма інвестицій виявилася в 2014 р., що пов'язано з початком воєнної агресії Російської Федерації. Рівень норми інвестицій тоді знизився до 11,7 %.

Позитивна динаміка рівня норми інвестицій в аграрному секторі економіки України тісно пов'язана з обсягами капітальних вкладень, які за період з 2010-го по 2021 р. мали тенденцію до зростання»[28] (рис. 2.1).

І це незважаючи на низку негативних чинників, насамперед війну, політичну нестабільність, кризові явища в економіці, корумпованість багатьох державних інституцій, слабкість і недосконалість правового захисту, зокрема прав власності, неефективна банківська система та низький рівень довіри населення до банків, що помітно звужує потенціал кредитування в банківській системі, нестабільність валютного ринку.

В умовах, коли власних коштів недостатньо для розширеного відтворення та розвитку аграрного сектору, «важливим елементом активізації

інвестиційної діяльності підприємств стає збільшення обсягів кредитування та забезпечення оптимальної структури джерел фінансування для ефективнішого використання ресурсів.

Зазвичай оптимальною структурою капіталу вважають «співвідношення між власним і позиковим капіталом 70:30; 60:40 і 50:50. При формуванні структури капіталу та її оптимізації враховують галузеві особливості, які визначають структуру основного й оборотного капіталу і тривалість обороту коштів; рівень доходності підприємства та масу прибутку, який планується одержати, норму (рівень) інвестицій» [38].

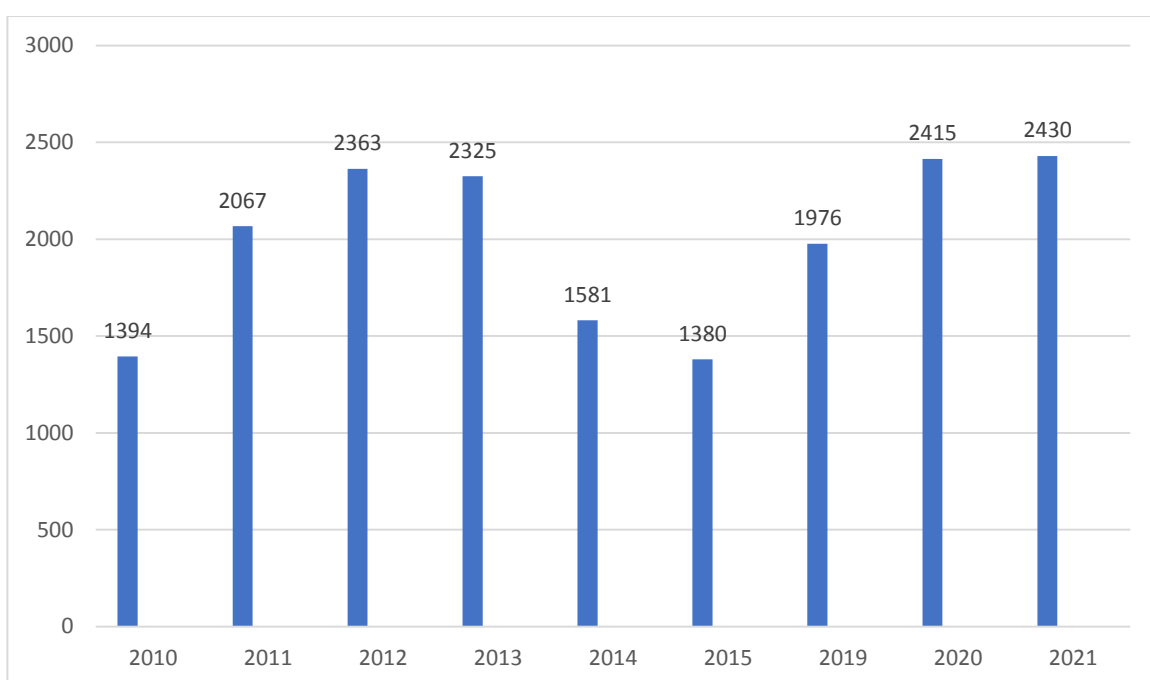

Рисунок 2.1. Схема динаміки капітальних інвестицій у фактичних цінах в аграрному секторі економіки України, млн. дол. США

Джерело: Дані Державної служби статистики України[37]

Якщо за рахунок «збільшення обсягів кредитування сільськогосподарських підприємств одержати співвідношення між власним і позиковим капіталом 70:30, яке багатьма дослідниками вважається оптимальним, можна досягти значного ефекту, створити передумови для економічного зростання та розвитку галузі. На думку вчених, при збільшенні частки банківських кредитів у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій до 30 % за 2010–2021 рр. валова додана вартість у сільському господарстві імовірно збільшилася б на 15,8 млрд дол. США при незмінному

фактичному рівні ефективності інвестицій у відповідних роках» [38] (рис. 2.2).

Як засвідчує досвід, інвестиційна діяльність у сільському господарстві України здійснюється переважно за рахунок власних коштів, що недостатньо для забезпечення їх розвитку. Частка кредитів та інших позик у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій у 2010–2021 рр. «варіювала в межах від 10,3 до 23 %. Для забезпечення оптимального співвідношення власного і позикового капіталу 70:30 обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств мали б бути збільшені відповідно

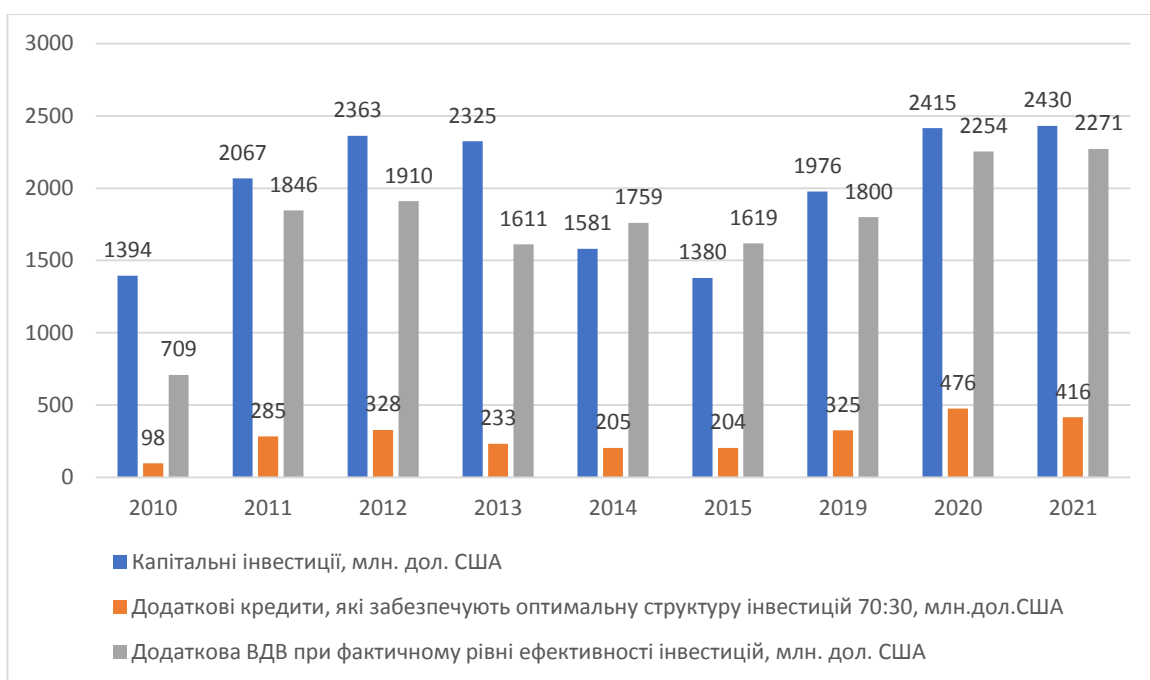

Рисунок 2.2. Динаміка ефективності інвестицій при забезпеченні оптимальної структури власного капіталу та кредитно-інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Джерело: Дані Державної служби статистики України[37].

в діапазоні від 7% до 19,7 %. У такому разі частка кредитів у структурі джерел

фінансування капітальних інвестицій становила б 30 %» [39] (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Економічна ефективність аграрного сектору економіки України при забезпеченні оптимальної структури власного капіталу та кредитно-інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2019	2020	2021
Валова додана	80385	106555	109785	128738	161145	239806	279701	303949	361173

вартість (ВДВ) у фактичних цінах, млн грн									
Валова додана вартість (ВДВ), млн дол. США	10130	13374	13739	16106	13557	10978	10947	11428	13278
Капітальні інвестиції у фактичних цінах, млн грн	11063	16466	18884	18587	18796	30155	50484 6	64243	66104
Капітальні інвестиції, млн дол. США	1394	2067	2363	2325	1581	1380	1976	2415	2430
Офіційний курс, грн за 1 дол. США	7,9	8,0	8,0	8,0	11,9	21,8	28,0	28,5	28,2
Кредити банків та інші позики у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій, %	23,0 1	16,2	16,1	20,0	17,0	15,3	13,6	10,3	12,9
Додаткові кредити, які забезпечують оптимальну структуру інвестицій 70:30 (розрахункове), млн дол. США	98	285	328	233	205	204	325	476	416
Інвестиційний потенціал капітальних вкладень, розширений за рахунок кредитно-інвестиційного потенціалу (розрахункове), млн дол. США	1492	2352	2692	2558	1786	1584	2301	2892	2846
Ефективність інвестицій (співвідношення ВДВ до обсягу капітальних інвестицій)	7,3	6,5	5,8	6,9	8,6	8,0	5,5	4,7	5,5
Додаткова ВДВ при фактичному рівні ефективності інвестицій (розрахункове), млн грн	5627	14705	15260	12874	20908	35360	45985	59959	61761
Додаткова ВДВ при фактичному рівні ефективності інвестицій (розрахункове), млн дол. США	709	1846	1910	1611	1759	1619	1800	2254	2271

Джерело: Дані Державної служби статистики України[37]

Отже, відповідно у 2010 р. «обсяг кредитування слід було б збільшити на $(30-23)=7\%$, або 98 млн дол. США; у 2011 р. – на $(30-16,2)=13,8\%$, або 285 млн дол. США і т.д. У 2021 р. для забезпечення оптимальної структури капіталу кредити та інші позики необхідно було б збільшити на $(30-12,9)=17,1\%$, або 416 млн дол. США» [39].

Розширення інвестиційного потенціалу за рахунок збільшення кредитування в обсягах, які забезпечили б досягнення оптимальної структури капіталу сільськогосподарських підприємств, «дозволило б мати щорічний приріст валової доданої вартості в сільському господарстві на рівні 1–2,2 млрд. дол. США. За період 2010–2021 рр. додаткова валова вартість у сільському господарстві при фактичному рівні ефективності інвестицій могла досягти близько 15,8 млрд. дол. США.

Створення всебічно розвинутого високопродуктивного сільського господарства вимагає відповідного рівня розвитку його матеріально-технічної бази. Саме вона являє собою найважливішу складову частину продуктивних сил і має багатогранне значення в розвитку аграрного виробництва країни.

За оцінками ознак інвестиційного процесу встановлено, що його перебіг у сільському господарстві України у 2010-2021рр. був безперервним і таким передбачається у період до 2030 р.» [38] (табл. 2.2).

Таблиця 2.2.

Показники динаміки капітальних інвестицій у виробництво продукції сільського господарства в 2010–2021 рр. та їх прогноз до 2030 р.

Рік	Показники капітальних інвестицій, млн. грн		Індекс капітальних інвестицій до попереднього року, %	Індекс інфляції (+), дефляції (-) капітальних інвестицій до попереднього року
	у цінах відповідних років	приведені до цінового виміру 2021 р.		
Фактично				
2010	10817,7	21959,9	-	-
2011	16140,9	30619,3	139,4	10,2
2012	18564,2	34826,4	113,7	1,3
2013	18175,0	34405,3	98,8	-0,9

2014	18388,1	31756,2	92,3	8,9
2015	29309,7	40857,7	128,7	30,7
2016	49660,0	60287,2	147,6	21,8
2017	63400,7	79187,5	131,4	-3,7
2018	65059,4	85032,6	107,4	-4,8
2019	58555,4	76766,2	90,3	-0,3
2020	50189,4	50189,4	65,4	20,3
2021	54200,0	54200,0	108,0	20,5
Прогноз				
2022	-	58400,0	107,8	-
2023	-	62500,0	107,0	-
2024	-	67300,0	107,7	-
2025	-	75000,0	111,4	-
2030	-	135000,0	112,5	-

Джерело: Дані Державної служби статистики України [37]

Водночас динаміка капітальних інвестицій на розвиток сільського господарства у 2010-2021 рр. була несталою. Після фінансової кризи 2008-2009 рр. інвестори додатково використовували відкладені попередньо інвестиційні ресурси, що зумовило ефект після кризового сплеску капітальних інвестицій. Так, їх «обсяги у 2011 р. до попереднього року зросли на 39,4%. У наступних несприятливих для інвестиційної діяльності 2012-2015 рр. капітальні інвестиції в сільське господарство коливалися в межах 32-41 млрд грн. Коли ж після певної стабілізації військової ситуації на Донбасі довіра національних інвесторів відновилася, їх обсяги в 2016-2017 рр. у ціновому вимірі 2020 р. збільшилися відповідно на 47,6% і 31,4%. Проте в наступному 2018 р. темп зростання капітальних інвестицій до попереднього року становив лише 7,4%, у 2019-му вони взагалі скоротилися, а у 2020 р. інвестиційний спад переріс у кризу, подолання якої має для держави першочергове значення»[40].

Інвестиційна діяльність в аграрному секторі економіки здійснюється в умовах інфляції цін на інвестиційні ресурси. У 2011–2021 рр. її «середньорічний темп становив 8,4%, що негативно позначалося на інвестиційних можливостях товаровиробників. У перспективі теж варто очікувати на підвищення рівня інфляційних ризиків інвесторів. У макроекономічному інвестиційному процесі певна ритмічність пов'язана з циклом Саймона Кузнеця, в якому інвестиційні процеси в сільському

господарстві та харчовій промисловості взаємопов'язані» [41]. Про таке свідчить перебіг цього циклу в агропродовольчих секторах економіки України в період 1990–2021 рр.

Тривалість одного циклу Саймона Кузнеця для умов України, в якому пріоритетність інвестицій у сільське господарство над харчовою промисловістю почергово змінюється, «становить 26–27 років, тоді як сприятлива для сільського господарства фаза цього циклу – 13–14 років. Нині, порівняно з харчовою промисловістю сільське господарство інвестиційно привабливіше. Згідно з алгоритмом перебігу інвестиційного циклу, сприятлива для сільського господарства фаза, поступово послаблюючись, триватиме до 2024–2025 рр. Потім інвестиційно пріоритетною стане харчова промисловість» [19].

Ймовірно, що з настанням фази пріоритетності харчової промисловості темпи зростання експортного потенціалу агропродовольчої продукції з високою доданою вартістю прискоряться. Враховуючи це, агропродовольчим компаніям вже нині доцільно розпочинати підготовку до формування стратегій, програм і проектів нарощування потужностей з перероблення сільськогосподарської сировини і реалізації харчової та іншої продукції з високою доданою вартістю.

Успішний розвиток агропродовольчих секторів економіки та нарощування їх ринкового потенціалу «можливий лише за належної сільськогосподарської політики. Прикладом формування такої політики слугує досвід країн-членів ОЕСР, а також окремих країн учасників. Індикатори сільськогосподарської політики країн-членів і учасників ОЕСР, а до останніх відноситься й Україна, щороку моніторяться» [40].

У більшості держав, які «моніторить ОЕСР, через різноманітні механізми державного регулювання забезпечується перевищення цін на реалізовану сільськогосподарську продукцію над вхідними цінами на виробничі ресурси, що споживаються, яке розглядається як підтримка товаровиробників. При цьому обсяги випуску продукції і спожитих ресурсів

зіставляються у цінах світових ринків. В абсолютній більшості держав співвідношення між вихідними і вхідними цінами сільськогосподарських виробників на продукцію і ресурси, як і частка їх підтримки, нині перевищує одиницю, що дозволяє виробникам формувати власні джерела фінансування інвестицій на розширене відтворення капіталу. І лише в Україні це співвідношення мінімальне або незадовільне» [40;41] (табл. 2.3).

За наведеними даними, практика формування сільськогосподарської інвестиційної політики в Україні поки що не відповідає світовій. Передбачені в «державному бюджеті на 2022 р. 8,0 за реальних 4,6 млрд грн на підтримку

Таблиця 2.3.

Частка підтримки сільськогосподарських виробників (PSE), % до їх валових надходжень, 1996–2020 рр.

Рік	ОЕСР	ЄС	Україна
1996	27,34	31,18	-23,82
1997	26,09	29,98	-15,74
1998	29,84	33,37	8,44
1999	32,90	35,86	3,00
2000	30,13	30,37	-0,10
2001	26,89	28,20	-0,69
2002	28,12	30,83	3,77
2003	26,97	31,13	-1,89
2004	26,96	30,48	-0,02
2005	25,86	28,58	0,47
2006	23,99	27,31	9,04
2007	20,10	22,32	1,72
2008	19,06	20,60	-2,56
2009	20,81	22,61	6,94
2010	19,20	19,33	5,25

2011	17,76	17,75	-3,64
2012	18,23	18,99	-0,24
2013	16,90	19,56	-0,02
2014	16,36	17,27	-1,44
2015	16,97	18,77	0,54
2016	17,86	19,58	-1,45
2017	16,97	18,88	-0,81
2018	17,72	19,66	2,10
2019	18,92	19,48	2,96
2020	18,07	19,33	1,38

Джерело: [40].

аграріїв не додають оптимізму. Адже з огляду на світову практику такий рівень державної підтримки сільського господарства в Україні (\$8 на 1 га угідь у користуванні сільськогосподарських підприємств) можна характеризувати як критичний. Це зумовлює негативні явища в інвестиційних процесах в аграрному секторі економіки. У разі подальшого збереження такого стану посилюватимуться існуючі та виникатимуть нові загрози для економіки й соціуму держави. У зв'язку із зазначеним в Україні аналогічно практиці членів ОЕСР та інших країн слід здійснювати заходи щодо формування сільськогосподарської інвестиційної політики, яка б забезпечувала відповідні підтримку та стимулювання інвестицій у сільське господарство. Мета цієї політики – формування інвестицій у розмірах, які відповідали хоча б їх мінімальному розміру в розвинених країнах»[38].

Нестійка динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство, що здійснюються за рахунок усіх джерел фінансування, все ж має висхідний характер. Однак їх загальні розміри «на 1 га угідь за останні роки не перевищують 70 дол. США, тоді як лише за показника \$150/га держава вважається такою, що розвивається. Проявом недостатнього масштабу інвестицій у сільське господарство України зокрема визнано: зростання імпорту продовольства; нестабільність інвестиційної діяльності в сільському

господарстві, переважна спеціалізація на випуску мало капіталомістких і з низьким вмістом доданої вартості видів продукції, руйнування частини виробництв харчової промисловості, де використовувалася капіталомістка продукція сільського господарства»[38].

Через реінтенсифікацію сільського господарства припинили діяльність більшість підприємств агротехсервісу, будівельного, водогосподарського, меліоративного та інших напрямів. Особливо зменшилася кількість робочих місць у сільській місцевості. Формування дієвої сільськогосподарської інвестиційної політики і надання їй інвестиційно спрямованого характеру має розглядатися одним із найважливіших завдань державної політики соціально-економічного розвитку.

2.2. Аналіз інноваційно-інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки України в умовах глобалізаційних викликів

Інноваційно-інвестиційне забезпечення – важлива передумова ефективного функціонування та розвитку сільськогосподарських підприємств аграрного сектору економіки, оскільки сприяє нарощуванню обсягів їх виробництва, збільшенню виробничого потенціалу та зростанню результативності галузі й зміцненню продовольчої безпеки країни. Інвестиції торкаються глибинних основ господарської діяльності, визначаючи процес економічного зростання.

Причинами, що зумовлюють необхідність інвестицій, є «відновлення наявної матеріально-технічної бази, нарощування обсягів виробництва, освоєння нових видів сільськогосподарської діяльності, соціальний розвиток села. У ринкових умовах господарювання забезпечення та підтримання економічного зростання, результативність модернізації, підвищення результативності галузі сільського господарства зумовлюються можливістю забезпечення сільськогосподарських товаровиробників відповідними інвестиційними ресурсами. Звідси інвестиційне забезпечення виступає найбільш важливою передумовою ефективного функціонування та розвитку сільськогосподарських підприємств, оскільки сприяє нарощуванню обсягів їх

виробництва, збільшенню виробничого потенціалу та зростанню результативності сільського господарства»[42].

Проблемами інноваційно-інвестиційного забезпечення займаються багато вчених - дослідників. Це зумовлено тим, що за допомогою інвестиційних ресурсів можна упроваджувати передові технології, новітню техніку, інноваційні форми організації праці й управління виробництвом. Нововведення, інновації, нові технології та організаційні рішення надають змогу підприємствам вийти з кризових ситуацій, забезпечити високу конкурентоспроможність продукції та підприємств. Незважаючи на «підвищення у 2021 р. рейтингу України в оцінці легкості ведення бізнесу Doing Business на 7 позицій (з 71 місця на 64-те), у 2021 р. не очікувалося збільшення обсягів інвестування сільського господарства та суттєвих позитивних зрушень легкості ведення бізнесу, що гальмуватиме подальший розвиток залучення інвестицій.

Після сплеску інвестиційної активності у аграрному секторі економіки України у 2016–2020 рр. обсяги капітальних інвестицій вже у 2021 р. скоротилися майже на 5 % порівняно з попереднім роком – від 2,4 до 2,3 млрд дол. США»[42] (рис.2.3).

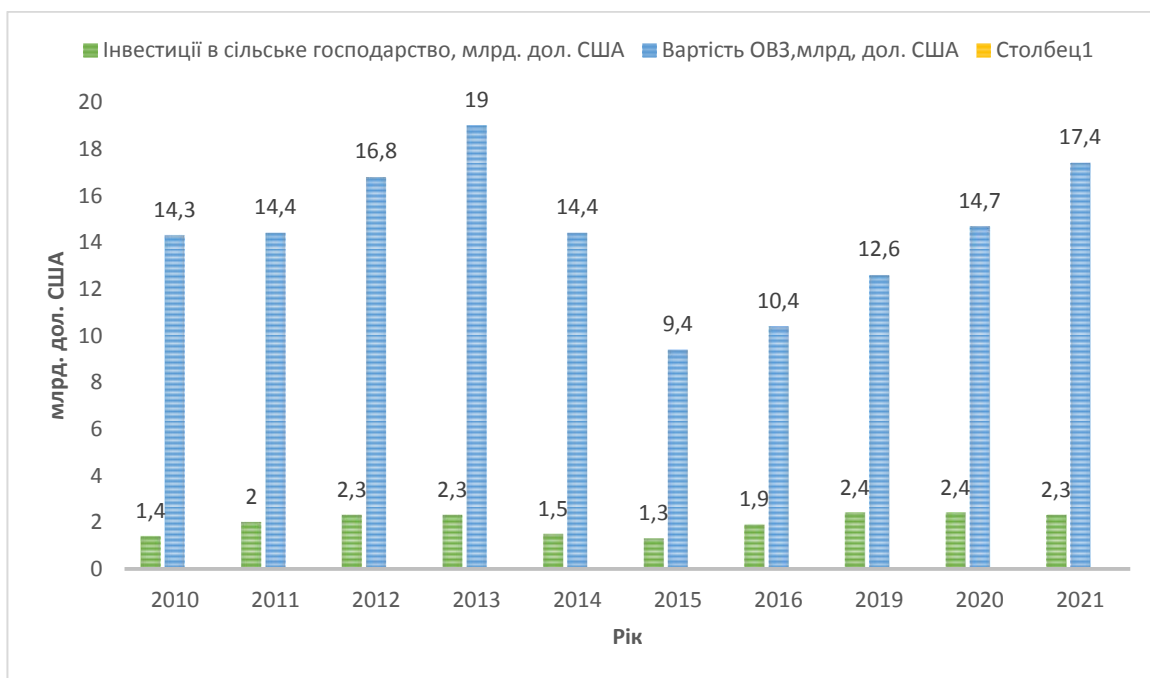

Рисунок 2.3. Динаміка вартості основних виробничих засобів та інвестицій в аграрний сектор економіки України

Основними причинами інвестиційного спаду стало виникнення додаткових ризиків, пов'язаних із військовими та іншими загрозами, формуванням несприятливої аграрної політики, зростанням рівня невизначеності та очікуванням негативних подій у зв'язку із запровадженням ринку земель сільськогосподарського призначення.

Негативні тенденції почали простежуватися ще у першому півріччі минулого року. У «січні-червні 2021 р. капітальні інвестиції у сільське господарство були на рівні 23,3 млрд грн, тобто лише 83,1% проти відповідного періоду 2020 р., або мінус 16,9%. Обсяг капітальних інвестицій на розвиток аграрної сфери економіки за 9 місяців 2020 р. порівняно з січнем-вереснем попереднього року теж зменшився, проте лише на 11,3 % – до 38,5 млрд грн. При цьому обсяги вкладень у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг вже на початку 2021 р. зменшилися більше ніж на третину: від 10,9 млрд грн у I кварталі 2021 р. до 7,0 млрд грн у січні-березні цього року. Зменшення інвестицій в аграрний сектор економіки на 35,3 % за три місяці 2021 р. – це один з найбільших спадів капіталовкладень за останні п'ять років, після початку військових дій на сході України та тимчасової втрати територій АР Крим і частини Донецької та Луганської області.

Передбачалося, що за існуючих умов інвестиційної діяльності в 2021 р. загальні обсяги капітальних інвестицій у виробництво продукції сільського господарства в цінах 2020 р. мали становити близько 41 млрд грн, або 1,6 млрд дол. США. У разі погіршення ситуації та за умов синергії наявних і нових негативних чинників (продаж землі, епідемія коронавірусу, війна в Україні, інші негативні світові тенденції) слід очікувати навіть подальше зниження обсягу інвестицій»[28] (табл.2 4).

Таблиця 2.4

Джерела фінансування капітальних інвестицій на розвиток сільського господарства

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2021
Капітальні інвестиції у	29,3	49,7	63,4	65,1	58,6	54,2

фактичних цінах, млрд грн						
дол. США	1,3	1,9	2,4	2,4	2,3	2,4
Структура джерел фінансування, %: бюджетні кошти	0,5	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1
власні кошти підприємств та організацій	88,0	87,3	86,5	86,7	86,6	90,0
кредити банків та інші позики	10,5	11,5	12,0	12,9	13,0	9,6
кошти іноземних інвесторів	0,5	0,3	0,4	0,1	0,01	0,01
інші джерела фінансування	0,5	0,9	1,0	0,3	0,3	0,3

Джерело: Розраховано за даними [43, с. 23].

Незважаючи на деякі позитивні явища в окремих сегментах аграрної економіки України ще у 2021 р. дія негативних чинників інвестиційної діяльності переважала. Найбільш вагомими причинами «інвестиційного спаду в аграрному секторі економіки були несприятлива аграрна політика, скорочення бюджетної підтримки, звуження можливостей залучення інвестицій та неприйнятні для потенційних вкладників капіталу ризики інвестування. Також серед негативних чинників, що стримуватимуть здійснення інвестиційної діяльності в сільському господарстві й зберігатимуть свій вплив у 2022 р.: війна, політична нестабільність, прорахунки державного управління економікою, наслідки невиправданої реорганізації центрального органу управління галуззю, корупція та перманентна боротьба між різними фінансово-промисловими формуваннями» [42].

Вплив великого агробізнесу на прийняття рішень щодо використання бюджетних коштів посилюватиме також монополізм у галузі та стримуватиме процеси інвестування розвитку малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників.

Новим негативним чинником може стати запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення, який запрацював в Україні з 1 липня 2021 р. Адже сільськогосподарські товаровиробники «вже сьогодні дбають про забезпечення своєї діяльності земельними ресурсами у розмірі не більше 100 га на одну особу. Тоді як для створення фермерського господарства з трьох осіб необхідно віднайти кошти на 300 га. При мінімальній вартості 1000 дол. США за 1 га ці кошти становитимуть не менше 300 тис. дол. США. Лише для змоги викупити землі, що знаходяться у володінні більш як 30 тис. малих фермерських господарств земельною площею 2,7 млн га (середній розмір господарства 90 га), необхідно буде задіяти майже 70 млрд грн. Тому частина коштів, які могли б цього року та в подальшому спрямовуватися в інвестування аграрної галузі, можуть бути «заморожені», оскільки у 2020-2022 рр. 70 млрд грн мають бути використані на купівлю землі»[42].

На наш погляд, обсяг капітальних інвестицій у 2020-2021рр. не дасть можливості забезпечити розширене відтворення капіталу сільського господарства, що у подальшому становитиме загрози для продовольчої безпеки держави та знизить її експортний потенціал. У 2022рр. не зростатимуть обсяги залучення іноземних інвестицій насамперед, через війну. Прогнозований обсяг прямих іноземних інвестицій в сільському господарстві України становитиме близько 560 млн дол. США.

Важливим чинником інноваційного розвитку аграрного сектору України та підвищення його конкурентоспроможності в умовах глобальних викликів є залучення іноземного капіталу. В процесі «трансферу прямих іноземних інвестицій передаються нові технології, досвід, методи організації та управління, що сприяє раціональному використанню наявних ресурсів, розширенню виробничих можливостей та розвитку інноваційного потенціалу країни.

Інвестиційна привабливість для іноземних інвесторів поки що досить низька. Якщо частка прямих іноземних інвестицій в агропромислове виробництво в національній економіці у 2019 р. «становила 10,0 %, у тому

числі в харчову промисловість – 8,1 % і в сільське, лісове та рибне господарство – 1,9 %, то у 2021 р. вона майже не змінилася і знаходилася на рівні 10,1 %, у тому числі в харчову промисловість – 8,7 %, тоді як у сільське, лісове та рибне господарство зменшилася до 1,4 %.

Серед найбільших іноземних інвесторів у сільське господарство Кіпр (39,0 %), Данія (9,5 %) та Польща (8,2 %), частка яких досягає майже 60 % обсягу прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор України.

У процесі дослідження обраховано три варіанти інвестиційного забезпечення та визначено потребу в інвестиціях до 2025 р. (у цінах 2020 р.) на основі вартості основних засобів у сільському господарстві за справедливою ринковою вартістю їх оцінки. Потреба на оновлення основних засобів на рівні 10% від загальної вартості основних виробничих засобів (рівень відтворення) доводить необхідність наявності 90,0 млрд грн інвестицій. Потреба на оновлення основних засобів на рівні 15% від їх вартості (технічна модернізація) потребує 135 млрд грн інвестицій, а за обсягу капітальних інвестицій у сільське господарство на рівні країн ЄС – 150 дол. США на 1 га (інноваційна модернізація) – 150 млрд грн»[42] (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства – потреба (у цінах 2020 р.)

«Основні засоби у сільському господарстві за первісною вартістю (за даними Державної служби статистики України) на 1 січня 2020 р., млрд грн	407,1
Основні засоби у сільському господарстві за справедливою ринковою вартістю (оцінка), млрд грн	890,9
Потреба на оновлення основних засобів у сільському господарстві (10% від вартості основних засобів), млрд грн (рівень відтворення) – просте	90,0
Потреба на оновлення основних засобів у сільському господарстві (15% від вартості основних засобів), млрд грн (технічна модернізація) – розширене	135,0
Обсяг капітальних інвестицій в сільське господарство для забезпечення рівня країн ЄС – 150 дол./га, млрд грн (інноваційна	150,0

модернізація) – розширене інноваційне	
Обсяг капітальних інвестицій фактичний у 2020 р. (за даними Державної служби статистики України), млрд грн	58,6
Для розвитку сільського господарства необхідно щорічно від 90 до 150 млрд грн капітальних інвестицій»	

Джерело: Державна служба статистики України[37]

У структурі джерел фінансування капітальних інвестицій на розвиток сільського господарства, мисливства та надання пов'язаних з ними послуг найближчим часом значних змін не слід очікувати. Отже, основним джерелом фінансування інвестицій і надалі залишатимуться власні кошти підприємств та організацій.

Перспективи «зниження облікової ставки НБУ навіть до 6% та нижче сприятимуть у подальшому збільшенню частки кредитів та інших позик у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій сільськогосподарських товаровиробників, проте ще у 2022 р. частка кредитів зменшиться до 9,6 %. Пріоритетним напрямом інвестування у сільському господарстві України в 2022 р. і надалі буде рослинництво, як більш прибуткова та експорто-орієнтована галузь, продукція якої конкурентоспроможна як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Для визначення інвестиційної привабливості продукції сільськогосподарських підприємств доцільно використати рейтингове оцінювання. Як «критерії тут слід використовувати показники прибутковості та рентабельності, які найбільшою мірою відображають мотивацію та інтереси інвесторів. Водночас ці показники досить часто застосовують для оцінки економічної діяльності підприємств. Оцінка рівня прибутковості та рентабельності виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, виробленої аграрними підприємствами в Україні протягом 2010–2021 рр., дозволяє визначити рівень їх інвестиційної привабливості. Серед найпривабливішої продукції рослинництва – ягоди (прибуток на 1 га у 2021 р. становив 1556 дол. США), плоди (881 дол.) та виноград (774 дол. США) (рис. 2.4). Найрентабельнішими були виноград – 79,3 %, гречка – 72,3 і ягоди – 67,1%.

Серед галузей тваринництва більш привабливим для інвесторів є виробництво яєць, рівень рентабельності якого в 2021 р. досягнув 40,1%, а прибуток на одну умовну голову – 2129 дол. США, виробництво молока – (рівень рентабельності – 13,9 %, прибуток на одну умовну голову – 144 дол. США) та виробництво свинини – 9,2 % і 25 дол. США відповідно» [44] (рис. 2.5).

Передбачається, що виробництво ягід, соняшнику, винограду, ріпаку та проса у найближчі роки буде найбільш інвестиційно привабливим. У тваринництві інвестиційно привабливими будуть виробництво молока, м'яса птиці та свинини.

Інноваціям в інвестиційному процесі у сільському господарстві належить вагома позиція, однак їх значення для розвитку національних інноваційних сегментів економіки зменшується. Інвестори в сільському господарстві поки що «вкладають кошти у виробництво обмеженої номенклатури найбільш вигідних малокапіталомістких і експорто-орієнтованих видів продукції, створення елеваторних потужностей,

Рисунок 2.4. Інвестиційно приваблива продукція рослинництва в сільськогосподарських підприємствах у 2014-2021 рр.

Джерело: Розроблено автором.

Рисунок 2.5. Інвестиційно приваблива продукція тваринництва в сільськогосподарських підприємствах у 2014-2021 рр.

Джерело: Розроблено автором

нарощування логістичного та експортного потенціалу. При цьому використовуються переважно техніка й технології, насіннєвий матеріал і засоби захисту рослин іноземного виробництва. Зазначені особливості інновацій в інвестиційному процесі призводять до того, що більша частина створюваної у національному сільському господарстві доданої вартості витікає за межі держави, належно не розвивається матеріально-технічна база національної інноваційної інфраструктури, особливо установ аграрної науки»[45].

Особливістю інвестиційного процесу в сільському господарстві є зменшення участі у ньому малого агробізнесу. Якщо його «частка у загальному обсязі капітальних інвестицій в 2017 р. становила 42,9%, то в 2018-му – 37,6, а в 2021 р. – 32,5%. Свою продукцію малі підприємства реалізують переважно ринковим посередникам за нижчими цінами, мають порівняно вищі ризики втрати продукції і майна внаслідок рейдерських захоплень, у них менші можливості кредитування й отримання державної підтримки тощо»[42].

Підтримка і стимулювання інвестиційної діяльності суб'єктів малого агробізнесу повинна бути одним із найважливіших завдань сільськогосподарської політики держави. До пріоритетів такої теж варто відносити заходи щодо: «сприяння розвитку інвестиційної інфраструктури; формування збалансованих економічних відносин між інституційними учасниками інвестиційного процесу; включення до інвестиційних проектів заходів, що враховують природоохоронні та екологічні вимоги, забезпечують значні соціальні та макроекономічні ефекти, реалізуються в закордонній логістиці національного експорту» [38].

Інвестиції в сільське господарство нині стримують поширені випадки незбалансованості економічних відносин, наслідком чого виникають значні відмінності у рівнях ефективності капіталу учасників інвестиційних проектів. Незбалансованість проявляється, зокрема: у «порівняно низьких ставках орендних платежів за земельні ділянки громадян і заниженому рівні оплати праці персоналу, а отже й рентабельності земельного і людського капіталу; перевищенні кредитних ставок над рівнем прибутковості більшості інвестиційних проектів у сільському господарстві, що призводить до відмови від їх реалізації; необґрунтованому завищенні цін на ресурси і послуги, що споживаються у сільському господарстві; значно занижених порівняно з внутрішніми і зовнішніми ринками цінах закупівлі посередниками сільськогосподарської продукції» [42].

Врегулюванню економічних відносин будуть сприяти «індикативно або рекомендаційно встановлені для власників інвестиційних проектів, особливо тих по яких здійснюється державна підтримка, орієнтири інклюзивності, що сприятимуть встановленню для усіх учасників цих проектів рівних можливостей. Особливо важливо дотримання принципів інклюзивності з урахуванням вкладу і рівня ризиків учасників проекту» [42].

Наприклад, якщо за результатами проектного аналізу рентабельність конкретного проекту для суб'єкта господарювання складається на рівні 15%,

то стосовно учасників цього проекту економічно доцільно «дотримуватися таких співвідношень у проектній ефективності капіталу:

- по людському показник мав би бути вищим на 7–10 відсоткових пунктів;

- земельному – оренда за ставкою 6–9% (фактично 3–5%);

- інвестиційному – норма прибутку на авансований власником проекту капітал – 10–12%;

- маржа постачальників ресурсів і послуг – нижче рівня окупності проекту, а покупців продукції – не вище, ніж на третину» [42] .

Наведені показники є орієнтовними, але дотримання їх за взаємною згодою учасників конкретного проекту створюватиме умови для формування справедливих економічних відносин та підвищення рівня макроекономічної ефективності інвестицій.

2.3. Інвестування як перспектива розвитку аграрного сектору економіки України

В умовах економічної глобалізації стабільність і розвиток підприємств аграрного сектору економіки України залежить від ефективності їх інвестиційної діяльності. Адже інвестиції виступають у ролі фундаменту для забезпечення високої конкурентоспроможності українських аграрних виробників, важливої передумови успішної інтеграції України у світовий економічний простір, досягнення високого життєвого рівня сільського населення та продовольчої безпеки держави. На загальнодержавному і регіональному рівнях завдяки інвестиціям створюються можливості для модернізації агропродовольчого комплексу, впровадження інновацій та винаходів, пов'язаних із технічним прогресом, підвищення якісних і кількісних показників господарської діяльності як на макро-, так і мікрорівнях.

Від ефективності інвестиційної політики залежать перспективи розвитку й стан аграрного виробництва, рівень технічної оснащеності основними засобами аграрних підприємств, вирішення соціально-економічних проблем сільських громад. На жаль, підтримка держави в інвестиційних процесах «досить обмежена і має ситуаційний характер, а рішення щодо обсягів, джерел залучення інвестицій та їх використання приймається на рівні самих підприємств. Тому невід'ємною складовою системи заходів із забезпечення продовольчої та економічної безпеки країни в сучасному світі є державна підтримка аграрного сектору, оскільки вказана галузь суттєво залежить від погодно-кліматичних умов, ринкової кон'юнктури і цінової політики, а також багатьох інших чинників ендогенного та екзогенного характеру впливу» [46].

На сьогодні аграрний сектор економіки України забезпечує «майже 40% валютних надходжень від усього експорту товарів та є надійним джерелом підтримання платіжного балансу країни. Це вагомий аргумент, на який має зважати держава у першочерговій підтримці вказаного сектору економіки. Інвестиційна політика держави щодо сільського господарства в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів та обмежених можливостей державної підтримки інвестування, наявності високого рівня ризиків для проведення інвестиційної діяльності має бути спрямована на впровадження дієвих механізмів стимулювання залучення як вітчизняного, так й іноземного капіталу, створення ефективної системи управління інвестиційними процесами. Адже інвестиції виступають найвагомішим джерелом розвитку країни, забезпечують прогресивні зміни в економіці та поліпшують якість діяльності суб'єктів господарювання»[46].

Як зазначає І. І. Вініченко, «необхідною умовою розвитку будь-якої галузі є цілеспрямована інвестиційна діяльність, яка полягає у прискореному оновленні матеріально-технічної бази, модернізації та інтенсифікації виробництва в господарствах, використанні новітніх технологій, розширеному відтворенні виробничого процесу та розвитку людського

капіталу» [47]. Крім того, додає Ю. О. Ярмоленко, «сучасний розвиток світового аграрного виробництва потребує перегляду низки методів і технологій виробництва для задоволення міжнародних вимог до якості та безпеки продуктів харчування, тому що саме поліпшення аграрної екологічної системи й розвиток органічного аграрного виробництва є ключовими пріоритетами у більшості країн світу, у тому числі європейських, а це потребує інвестицій» [48].

Оскільки базовим сектором національної економіки України є АПК, то для ефективного його функціонування необхідні інвестиційні ресурси. На сьогодні динамічний та ефективний розвиток інвестиційної діяльності аграрного сектору є необхідною умовою стабільного функціонування та прогресу економіки. Агропромисловий комплекс України має всі шанси стати швидко зростаючою і найбільш інвестиційно привабливою сферою української економіки.

Сільське господарство «забезпечує близько 9–13% ВВП, а сам аграрний комплекс є найбільшим джерелом валюти, що надходить державі та забезпечує міць української гривні. Але для розвитку агропромислового виробництва вимагає щорічного залучення фінансових інвестицій у розмірі понад 100 млрд грн. У структурі кредитного портфеля банків 75% припадає на коротко- та середньострокові кредити, а довгострокове кредитування до 10–15 років взагалі не надається через відсутність спеціалізованої фінансово-кредитної інфраструктури, орієнтованої на обслуговування сільськогосподарського виробництва. Максимальний термін банківського кредитування на інвестиційні цілі – п'ять (індивідуально – до семи) років, але й ці пропозиції обмежені можливістю банків та вартістю таких фінансових ресурсів» [49].

Тому питання ефективності використання інвестиційних коштів є «актуальним та суспільно значущим і його вирішення неможливе без обґрунтованої, виваженої аграрної інвестиційної політики та відповідного правового забезпечення, нормативного регулювання у сфері суспільних

відносин. Україна, як і більшість європейських держав, вживає заходи з надання державної підтримки аграрному сектору економіки» [50].

Але найбільше капітальних інвестицій в нашій державі вкладають у промисловість та інші види економічної діяльності. До прикладу, «у 2020 р. частка інвестицій у промисловість становила 34,5 %, в інші види економічної діяльності – 26,3 %, а у сільське господарство – лише 11,4 %.

У 2020 році аграрний сектор генерував близько 13 % українського ВВП. Частка продукції сільського господарства в загальному експорті України за 2020 р. склала 39,8 %, або рекордні 18,8 млрд доларів. Усього в АПК сьогодні зайнято близько 3 млн осіб (без урахування сезонних працівників).

За даними Державної служби статистики України, обсяг освоєних капітальних інвестицій в аграрний сектор економіки за 2020 р. порівняно з 2016 р. збільшився на 31 %. Варто зауважити, що найбільша частка інвестицій припадає на рослинництво – 56,6 %» [28] (табл. 2.6).

Попри вплив негативних чинників, виробництво продукції сільського господарства порівняно з харчовою промисловістю поки що залишається інвестиційно привабливим. Для прикладу, «у 2020 році на гривню капітальних інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів припало 2,81 грн відповідних витрат у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг» [51].

Таблиця 2.6

Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності в АПК України

Вид економічної діяльності	Рік						Відхилення, 2020 р. до 2016 р.	
	2016		2019		2020		+, -	%
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%		
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	49,7	70,0	63,4	77,0	65,1	68,3	15,4	131,0

Рослинництво, всього	41,8	58,9	55,2	67,1	54,0	56,6	12,2	129,2
у т. ч.: вирощування однорічних і дворічних культур	40,9	57,6	54,2	65,9	52,5	55,1	11,6	128,4
вирощування багаторічних культур	0,9	1,3	0,9	1,1	1,4	1,5	0,5	155,5
відтворення рослин	0,04	0,1	0,1	0,1	0,08	0,1	0,04	у 2 р
Тваринництво	6,4	9,0	7,0	8,5	9,4	9,9	3,0	146,9
Змішане сільське господарство	0,4	0,6	0,3	0,4	0,4	0,4	0	100
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	21,3	30,0	18,9	23,0	30,2	31,7	8,9	141,8
Всього	71,0	100	82,3	100	95,3	100	24,3	134,2

Джерело: Розраховано за даними [28].

Зміна динаміки капітальних інвестицій у розвитку аграрного сектору останніми роками зумовлена комплексом чинників, у складі яких вплив негативних посилюється. Передусім в умовах війни бюджетні витрати на підтримку аграрних виробників скорочуються. Аграрні компанії надають перевагу інвестиціям у приріст оборотних активів, які хоча й приносять швидкі вигоди, але звужують перспективи стратегічного розвитку.

Слід зауважити, що «особливості аграрного сектору економіки України характеризуються високим рівнем ризиків інноваційних процесів, а саме: ризик фінансування науково-виробничих результатів, невизначеність попиту на інноваційну продукцію, ризик тимчасового розриву між витратами й результатами виробництва.

Оцінка ситуації в АПК свідчить про те, що активізація інноваційної діяльності без реалізації системи заходів фінансового оздоровлення і поетапного відновлення виробництва стає практично неможливою. Відомо, що ставки відсотків за кредитами вищі за рентабельність витрат у більшості інвестиційних проектів, надходження прямих іноземних інвестицій майже припинилося, а обсяги залучення зовнішніх джерел для фінансування значно скоротилися.

Тому розвиток і позитивна динаміка аграрного сектору безпосередньо залежать від інтенсивності пошуку й залучення ресурсів на довгострокову

перспективу на регіональному та місцевому рівнях. Так, до участі державно-приватного партнерства мають активніше долучатись ініціативні сільські громади, органи місцевого самоврядування, а також дрібні виробники аграрної продукції» [52].

З метою нарощення доданої вартості в кінцевому продукті потребує подальшого дослідження питання більшої локалізації виробництва й оброблення товарів сільського господарства. Досвід «країн із ринковою економікою свідчить про те, що інвестиційний процес у них характеризується великою часткою залучених коштів, серед яких значне місце посідають кредити та субсидії» [52].

Що ж стосується кредитування підприємств АПК у 2021 році, то «із передбачених планових асигнувань за бюджетною програмою здешевлення кредитів у сумі 266 млн грн Мінагрополітики через органи Державної казначейської служби були спрямовані до областей бюджетні кошти в сумі 265,9 млн грн, які фактично використано. Загальна кількість підприємств-позичальників, які скористались у 2021 році програмою здешевлення кредитів, склала 719 підприємств, котрі залучили як коротко-, так і середньострокові кредити»[28].

Спрямовані бюджетні кошти дали змогу «здешевити кредити загальним обсягом понад 9,1 млрд грн, у т. ч. близько 8,0 млрд грн короткострокових і понад 1,1 млрд грн середньострокових кредитів. Найбільші обсяги кредитів залучили підприємства-позичальники Харківської (1,2 млрд грн), Київської (1,1 млрд грн), Черкаської (848,4 млн грн), Хмельницької (678,3 млн грн) і Тернопільської (673,4 млн грн) областей» [50].

Кожен інвестор у виборі цільового проекту «надає перевагу надійності, швидкій окупності і перспективі високого прибутку. На другому плані – мінімальна залученість у процес на підготовчому етапі і повна відповідність законодавству. Для інвестора «однією з основних особливостей аграрних підприємств як об'єкта інвестування є різниця в часі між вкладеними

фінансовими ресурсами та отриманням прибутку від господарської діяльності, яка виникає через розбіжності між робочим періодом (обробіток земель, садіння та засівання, догляд за рослинами, збір врожаю) та періодом виробництва продукції, який відбувається під впливом природних чинників (ріст і дозрівання рослин).

Для потенційних інвесторів низька привабливість аграрного виробництва визначається складним фінансовим становищем переважної більшості безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції, звуженістю або відсутністю взагалі предмета застави, якими нині виступають лише основні фонди з низькою їхньою ліквідністю внаслідок високого ступеня морального та фізичного зносу»[50].

Інвестування більшості аграрних формувань характеризується «нестійким фінансовим становищем і низькою платоспроможністю, що зумовлює особливості управління інвестиційною діяльністю та гостру необхідність залучення інвестицій з метою фінансового оздоровлення суб'єктів господарювання. Оскільки сучасна аграрна економіка є не лише галуззю виробництва, а й способом життя сільського населення, то важливою особливістю інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств є потреба в інвестуванні соціальної сфери та інфраструктури сільського господарства» [53].

Тому для покращання інвестиційного клімату України актуальним на сьогодні є питання удосконалення правової та організаційної бази для «підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності економіки загалом, а також відмова країни від експортно-сировинної орієнтації заради переробної промисловості та побудови нової індустріальної моделі господарювання. Незважаючи на труднощі, які потрібно долати підприємствам АПК, доцільно вживати додаткові заходи щодо активізації інвестиційних процесів в аграрній сфері. Не слід забувати, що підтримка розвитку аграрного сектору економіки і

сільських територій була найважливішою складовою економічної політики усіх країн, які досягли успіху в розвитку.

Для поліпшення становища аграрного сектору економіки країни Уряд вживає низку заходів, однак це не забезпечує суттєвого якісного результату. Основною проблемою є відсутність дієвого механізму виділення фінансових ресурсів для покращання інвестиційного клімату аграрних підприємств із державного бюджету та контролю за їх використанням» [46].

Ситуація, що склалася в аграрному секторі, зумовлює низку викликів, основними з яких є необхідність поліпшення умов ведення бізнесу, проведення якісних перетворень, які забезпечуватимуть підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринку, продовольчу безпеку держави і наближення до європейської політики у сфері сільського господарства.

Висновки до розділу 2.

Важливим чинником ефективного функціонування та розвитку національного аграрного сектору виступає створення умов для покращення інвестиційної політики в Україні, формування потужного інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств, насамперед малого та середнього агробізнесу.

Інвестиційна діяльність в сільськогосподарських підприємствах здійснюється переважно за рахунок власних коштів, що недостатньо для забезпечення їх розвитку. Частка кредитів та інших позик у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій у 2010–2021 рр. варіювала в межах від 10,3 до 23 %.

Розширення інвестиційного потенціалу сільського господарства за рахунок збільшення частки позикового капіталу в джерелах фінансування інвестицій малих і середніх підприємств дасть змогу активізувати їх діяльність, сприятиме розвитку фермерства, стимулюватиме зростання виробництва в довгостроковій перспективі. Для забезпечення оптимального співвідношення власного і позикового капіталу 70:30 обсяги кредитування

сільськогосподарських підприємств потрібно збільшити у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій до 30 %.

Розширення інвестиційного потенціалу національного аграрного сектору за рахунок збільшення обсягів кредитування та досягнення оптимальної структури капіталу дозволить збільшити обсяги валової доданої вартості в аграрному секторі економіки на 1–2,2 млрд США щорічно.

Ми дійшли висновку, що інвестиційний клімат аграрного сектору економіки є достатньо привабливим і має широкі перспективи для коротко- та довгострокового залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій. Реальні інвестиційні ресурси для аграрного сектору є вкрай необхідними, тому активізація і мобілізація всіх можливих джерел інвестування може стати одним із важливих шляхів виходу країни з економічної кризи. Зрозуміло, що процес вливання інвестицій сповільнений через політично-економічну нестабільність, яка спричинена війною Росії проти України та окупацією наших територій.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1. Стратегічні підходи щодо інвестування аграрного сектору України в умовах глобалізаційних викликів

Значний потенціал до подальшого зростання вітчизняного аграрного сектору економіки пов'язується із впровадженням інноваційних технологій та введенням додаткових потужностей у переробно-харчовій промисловості, що дасть можливість збільшити обсяг виробництва продукції з високою доданою вартістю. В Україні існують усі необхідні умови для забезпечення населення країни якісними та доступними продуктами харчування. Родючі землі, сприятливий клімат, багатий історичний досвід агровиробництва і працездатність українського населення дозволяють повною мірою реалізувати потужний потенціал сільського господарства. Стабільні та стійкі

інвестиції в аграрний сектор дають суттєвий поштовх для розвитку нових інноваційних технологій у цій галузі.

Більшість інвесторів «відлякує мінливість законодавства, що регулює їх діяльність, непослідовність реалізації заходів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, повномасштабна війна Росії проти України»[54]. Значні обсяги інвестицій спрямовуються у будівництво виробничих приміщень, в основному для зберігання вирощеної продукції рослинництва.

За результатами проведених досліджень, «основним об'єктом інвестування в аграрному секторі України є техніка та обладнання. Нині більшість сільськогосподарських товаровиробників орієнтуються на придбання імпортних технічних засобів, які є складовими технологічного процесу виробництва продукції рослинництва. Так, за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України по основних видах вітчизняної сільськогосподарської техніки, їх кількість становила в 2010-2021 рр.: тракторів – 44%, зернозбиральних комбайнів – 23,5%, посівна техніка – 51,5%»[37].

Оцінка обсягів капітальних інвестицій на основних типах сільськогосподарських підприємств свідчить про те, що в «загальній структурі найбільшу частку займають середні та малі суб'єкти господарювання у сфері агробізнесу (табл. 3.1). Проте в розрахунку на одне господарство корпоративного сектору аграрної економіки найбільші обсяги вкладення фінансових ресурсів у розвиток матеріально-технічної бази належать великим сільськогосподарським підприємствам.

Таблиця 3.1

Динаміка капітальних інвестицій у великих, середніх і малих сільськогосподарських підприємствах, млн грн

Рік	Великі підприємства		Середні підприємства		Малі підприємства		з них мікропідприємства	
	Всього	На 1 суб'єкт	Всього	На 1 суб'єкт	Всього	На 1 суб'єкт	Всього	На 1 суб'єкт
2010	578,7	44,5	7716,0	2,5	1970,2	0,0	363,8	0,01

2011	-	-	-	-	4203,9	0,1	1056,2	0,02
2012	2882,5	110,9	10849,7	3,9	5163,7	0,1	1323,0	0,02
2013	2242,3	83,0	10891,5	4,3	5380,0	0,1	1275,0	0,02
2014	1711,8	61,1	10642,4	4,2	5821,3	0,1	1525,9	0,03
2015	3798,3	131,0	14386,2	6,5	10798,6	0,2	2553,4	0,04
2016	2696,4	134,8	24887,9	11,4	21913,4	0,3	6006,7	0,10
2019	4343,3	241,3	31764,3	15,3	27155,3	0,4	6403,2	0,10
2020	8110,1	352,6	32825,5	16,5	24624,1	0,4	6071,2	0,10
2021	10936,0	321,6	29132,4	14,8	19264,6	0,3	3390,1	0,06
2021р., % до								
2010	1889,8	722,7	377,6	592,0	977,8	0,0	931,9	600,0
2020	134,8	91,2	88,7	89,7	78,2	75,0	55,8	60,0

Джерело: Складено за даними Державної служби статистики України [37].

Подібне становище зумовлено дією кількох чинників. По-перше, висококонцентровані сільськогосподарські підприємства зосереджені на виробництві високорентабельної, експорто-орієнтованої сільськогосподарської продукції, що дає можливість за рахунок власних джерел здійснювати інвестування в розвиток матеріально-технічної бази. По-друге, фінансування державних програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників орієнтовано саме на цю категорію аграрних формувань. Незначні обсяги капітальних інвестицій малими сільськогосподарськими підприємствами свідчать про те, що без суттєвої державної підтримки перспективи їх виробничого-господарської діяльності мінімальні» [55].

Необхідно відзначити низьку активність банківських установ у фінансуванні капітальних вкладень у розвиток аграрного сектору економіки. Загальним «трендом у банківському кредитуванні сільського господарства є фінансування обігового капіталу. Банківські установи намагаються співпрацювати з високотоварними сільськогосподарськими підприємствами, орієнтованими на виробництво зернових та олійних культур.

На ринку банківських кредитів для сільського господарства найбільш поширеними брендами є Credit Agricole Ukraine, UKRSIBBANK, Raiffeisen Bank Aval, Piraeus Bank, Alfa-Bank, OTP Bank та AGROPROSPERIS BANK» [56].

У кредитуванні сільського господарства помітну роль відіграє ПроКредит Банк. Його «портфель становить 13% від загального кредитного портфеля аграріїв, він посідає в кредитуванні цієї галузі друге місце після Райффайзен Банку Аваль, частка якого на цьому ринку становить 21%. Вважаємо, що відсутність довгострокового банківського кредитування сільськогосподарських товаровиробників в Україні, зокрема малих, не сприятиме подальшому їх розвитку. Системі сільськогосподарського кредитування провідних країн світу характерна певна специфіка забезпечення кредитними ресурсами, що виявляється в активній участі держави у питаннях її організації. У європейських та північноамериканських країнах деякі уряди намагаються впроваджувати програми здешевлення кредитів для сільгосп виробників. Наприклад, у Європі, де середня відсоткова ставка за кредитами для бізнесу варіюється від 5 до 6%, намагаються досягти здешевлення кредитів для фермерів до рівня 3%» [57].

Отже, як зазначалося, основним джерелом фінансування капітальних інвестицій є власні кошти господарств корпоративного сектору аграрної економіки. На нашу думку, стимулом для нарощення обсягів інвестування в аграрний сектор економіки України є державна підтримка. За даними Державної служби статистики України, її «частка в структурі джерел фінансування є надто низькою. Так, у 2020 р. на підтримку сільськогосподарських товаровиробників було спрямовано 4,2 млрд грн»[37]

Необхідно зазначити, що основними отримувачами державної підтримки здебільшого є висококонцентровані та вертикально інтегровані сільськогосподарські підприємства. Так, «у 2018 р. тільки одне підприємство «Птахофабрика» групи «МХП» (м. Ладижин, Вінницька обл.) отримало державної підтримки на суму 925979,6 тис. грн, або майже 40% від передбачених коштів у державному бюджеті» [58].

Аналізуючи зміст основних програм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, можемо констатувати, що вони

спрямовані в основному на підтримку постачальників засобів виробництва, зокрема вітчизняних. Певною мірою можна зрозуміти «орієнтацію розробників програм державної підтримки сільгоспвиробників на вітчизняного виробника продукції сільськогосподарського машинобудування. Проте за якісними параметрами ця техніка поступається імпортним аналогам. Зважаючи на це, основними користувачами вітчизняної сільськогосподарської техніки, придбаної за програмою «Здешевлення компенсації техніки та обладнання вітчизняного виробництва», є малі сільськогосподарські підприємства. За наявності галузевих деформацій в аграрному секторі економіки України, що характеризується орієнтацією більшості підприємств на вирощування сільськогосподарських культур, скасування спеціального режиму ПДВ для господарств корпоративного сектору аграрної економіки – виробників продукції тваринництва, зокрема скотарства, було передчасним» [59].

Така державна підтримка була запроваджена в 1998 р. шляхом «введення спеціального режиму ПДВ для виробників молока. Цей режим мав забезпечити надання субсидій виробникам продукції тваринництва. Відповідно переробники молока спрямовували суми ПДВ на спеціальні (небюджетні) рахунки, і ці суми було використано як субсидії постачальникам молока та м'яса. Лише безпосередні постачальники молока та м'яса могли отримувати відповідні субсидії, які мали використовуватися для розвитку тваринництва» [60].

З 2012 р. систему було частково змінено «для переробників молока, оскільки вони спрямовували ПДВ частково до спеціального фонду державного бюджету, а частково – на спеціальні рахунки (частку ПДВ, яку підприємства сплачують до спеціального фонду Державного бюджету України, було визначено в розмірі 20% у 2012 р., 40% у 2013 р. та 50% у 2014 р.). Суми ПДВ, перераховані до спеціального фонду бюджету, призначені для фінансування заходів у межах державної програми підтримки тваринництва.

Не маємо підстав погодитися з думкою деяких науковців, що цей вид державної підтримки не є ринковим і зорієнтований лише на підтримку збиткових сільськогосподарських підприємств» [61]. Величина і частка державної підтримки в розрахунку на 1 т молока залежить від двох факторів – ціни, яка визначається якістю продукції, та обсягів реалізації.

Упродовж 2007–2014 рр. основним джерелом державної підтримки сільськогосподарських підприємств – виробників тваринницької продукції виявився «податок на додану вартість, який у загальній структурі підтримки займає близько 80%. Саме завдяки поєднанню приватних інвестицій, методів державної підтримки у вигляді спеціального режиму ПДВ та бюджетних дотацій було відроджено м'ясне та ячне птахівництво, призупинено скорочення поголів'я корів та збільшено валове виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах.

Механізм отримання дотації у вигляді повернення ПДВ характеризувався прозорістю та був зорієнтований на всі категорії господарств корпоративного сектору аграрної економіки. У 2016 та 2017 рр. під тиском МВФ та інших міжнародних донорів спеціальний режим ПДВ для сільськогосподарських підприємств був скасований. Уряд зобов'язався виділяти до 2021 р. не менше 1% ВВП на програми державної підтримки АПК, тобто близько 7 млрд грн. Проте, жодного року загальна сума державної підтримки не досягла таких розмірів» [61].

Незважаючи на вжиті заходи державної підтримки виробників молока, в корпоративному секторі аграрної економіки спостерігається стрімке зменшення поголів'я корів та кількості суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом молока. Вперше за часів незалежності Україна перетворюється з експортера молочної продукції на нетто-імпортера.

Нині постає необхідність запровадження ефективних заходів державної підтримки виробників молока – сільськогосподарських підприємств, які б спрямовувалися на залучення приватних інвестицій в розвиток галузі. З метою стимулювання приватних інвесторів до вкладення фінансових

ресурсів пропонується запровадити спеціальну державну програму, яка передбачатиме дотації на прирощену корову. Дотація «за приріст поголів'я корів повинна надаватися на безповоротній основі суб'єктам господарювання, які є юридичними особами і власниками корів, за наявну прирощену корову власного відтворення, на яку збільшено основне стадо станом на 1 липня поточного року порівняно з наявним поголів'ям корів станом на 1 січня поточного року в розмірі 30 тис. грн за одну голову (ринкова вартість 1 голови).

Суб'єкти господарювання до 15 січня протягом двох наступних років після одержання бюджетних коштів повинні подавати щороку структурним підрозділам інформацію про наявне поголів'я корів станом на 1 січня, зокрема щодо прирощеного поголів'я корів власного відтворення, на яке було отримано дотацію за приріст корів. У разі зменшення поголів'я прирощених власного відтворення корів, на які було отримано дотацію за приріст корів станом на 1 січня протягом двох наступних років після одержання бюджетних коштів, вони мають бути повернені суб'єктом господарювання, який є юридичною особою та власником корів, до державного бюджету в повному обсязі у встановленому законодавством порядку.

У разі вибуття із стада станом на 1 січня протягом двох років після одержання бюджетних коштів окремих прирощених корів, на які було отримано дотацію за приріст корів, з причин, обумовлених набутими карантинними інфекційними хворобами або набутими з вини власника незаразними хворобами, до державного бюджету суб'єкт господарювання, який є юридичною особою та власником корів, повертає бюджетні кошти, що були виплачені як дотація за приріст корів»[62].

1 липня 2021 р. набув чинності Закон України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення». На думку експертів, «запуск вільного ринку землі сприятиме залученню в Україну 3 млрд дол. США інвестицій та створення близько 350 тис. робочих місць» [63]. Проте залишається

неврахованою кількістю малих сільськогосподарських підприємств, які призупинять виробничо-господарську діяльність через банкрутство та рейдерські захоплення. Нинішня ситуація вимагає запровадження інституції, яка б регулювала операції купівлі-продажу сільськогосподарських угідь.

Під час розробки Земельного кодексу України, який набув чинності у 2002 р., в його прикінцевих положеннях законодавець «визначив необхідність прийняття окремого закону про державний земельний (іпотечний) банк. Отже, держава має заснувати спеціалізований банк, який би опікувався кредитуванням сільськогосподарських виробників під заставу землі. Поняття земельного банку, як фінансової установи, у європейських країнах та США відсутнє. Під «земельним банком» розуміють швидше спеціалізовані інституції, які здійснюють управління державною сільськогосподарською нерухомістю. У 2013 р., після внесення відповідних змін у Земельний кодекс України, було створено ПАТ «Державний земельний банк», до статутного капіталу якого планувалося передати землі сільськогосподарського призначення, які знаходяться у власності держави. Передбачалося, що цей державний банк має вирішити проблему дешевого кредитування агробізнесу» [64]. Однак через невважену позицію урядовців він був ліквідований.

Нині постає завдання відновлення його функціонування, як фінансово-кредитної установи, яка забезпечуватиме кредитування в першу чергу малих сільськогосподарських підприємств під низькі відсотки (3-4% річних) і терміном понад 10 років. В економічно розвинених країнах система іпотечного кредитування функціонує в тісній взаємодії з іншими інструментами фінансового ринку.

Досвід країн з ринковою економікою свідчить про те, що хоч «заставний механізм є одним із найважливіших ринкових регуляторів, його ефективне використання неможливе без державної підтримки, а також взаємозв'язку з іншими економічними та фінансовими важелями. Особливості іпотечного кредитування в сільському господарстві

визначаються специфічними рисами відтворювального процесу в галузі, а передусім тим, що земля є головним засобом виробництва в сільському господарстві. Також погіршується стан сільськогосподарських угідь як відтворювального ресурсу, так і об'єкта застави в аграрному секторі країни» [65].

Досвід розвинених країн, особливо США, показує, що іпотечні кредити займають важливе місце в системі сільськогосподарського кредитування. Разом із тим, утворилася значна заборгованість американських фермерів за іпотечними кредитами. Причому, «найбільша частка заборгованості припадає на основні сільськогосподарські регіони. Загальна заборгованість американських фермерів за іпотечними кредитами також має тенденцію до зростання – з 91 млрд дол. у 1997 р. до 118 млрд дол. у 2021 р., або майже на 30%. За цей період зростання заборгованості в сільськогосподарських штатах було таким: Каліфорнія – 44%, Техас – 32% та Флорида – 31%» [66].

Найбільшою мірою збільшилося «іпотечне кредитування Федеральною кредитною системою (на 16%), а також банками (на 7%). Ці кредитори відіграли основну роль і в структурі іпотечного кредитування США. Так, у 2016-2021 рр. їх частка становила приблизно 34-37% і 32% відповідно. Протягом 2000-2021 рр. у США в структурі кредитування сільськогосподарських виробників банками кредити під заставу нерухомості становили 43% від загальної суми виданих кредитів» [68].

Головним завданням національної системи іпотечного кредитування є запровадження нових фінансових інструментів на ринку середньо- та довгострокового капіталу, що забезпечить гарантії проведення наданих кредитів шляхом застави нерухомого майна, у тому числі землі, особливо в сільському господарстві.

3.2. Перспективи формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки України в умовах глобалізації

Використання нових фінансових інструментів в умовах глобалізаційних викликів розширює можливості аграрного сектору

національної економіки щодо формування інвестиційних ресурсів. У цьому контексті доцільно зазначити, що такі фінансові інструменти, як банківське кредитування, лізингові послуги та інвестування в аграрні проекти на сьогодні загальновідомі та застосовуються найбільш. Проте, згадані інструменти залежні від стабільності валютного курсу, політики банку стосовно напрямів кредитування, неврегульованості питання щодо ринку землі, адже відсутність застави у сільськогосподарських підприємств обмежує їх доступ до кредитних ресурсів тощо.

Практика господарювання в аграрному бізнесі країни доводить, що формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки здійснюється за допомогою різних фінансових інструментів. Зокрема, серед таких, що застосовуються найбільше в усіх країнах світу, а також в Україні, виокремлюється банківське кредитування.

До складу «позитивних чинників, які сприяють зростанню обсягів кредитування аграрного сектору включають: відсутність протягом останніх років значних втрат врожаю виробниками сільськогосподарської продукції, розширення напрямів кредитування, зростання платоспроможності сільськогосподарських виробників, збільшення обсягів інвестування в техніку та обладнання. Нині банки співпрацюють з аграрним сектором за такими напрямами: поповнення обігових коштів, строк кредитування до двох років; придбання техніки та обладнання, строк кредитування, до п'яти років; будівництво об'єктів інфраструктури, строк кредитування понад п'ять років» [69].

Розширення «мережі банків, що займаються кредитуванням представників аграрного сектору, пом'якшило умови отримання кредитів в частині вимог до застави та агрострахування. При цьому беззаперечна важливість державної підтримки, як аргументованого важеля в отриманні позитивного рішення щодо надання кредиту»[70].

Продовжуючи огляд фінансових інструментів, «залучення яких розширить можливості щодо формування інвестиційних ресурсів в

аграрному секторі, доцільно виокремити такі, що найбільше застосовувалися упродовж останніх років. Так, за наявними даними, в 2021 р. проектне фінансування агровиробників мало наступні складові: форвард з товарною складовою (паливно-мастильні матеріали, добрива); торгівля контрактами (за участі Аграрної біржі); кредитування сільськогосподарського виробництва (спільно з комерційними банками)» [69]. Вважаємо що слід детальніше зупинитися на «форвардах, які вважаються одним із найбільш динамічних інструментів фінансування аграрного сектору протягом останніх трьох років. Провідними компаніями, що купують зернові в Україні на основі форварду, є ПАТ «Аграрний фонд» та Державна продовольчо-зернова корпорація України (ДПЗКУ). Зокрема, тільки в 2020 р. ПАТ «Аграрний фонд» уклав форвардних контрактів на 2,9 млрд грн» [71]; а в рамках «форвардної програми ДПЗКУ 2019/20 маркетингового року аграріїв було авансовано на суму понад 220 млн грн» [72].

Досягнуті результати зумовлені адаптованістю форвардних контрактів до аграрного сектору, адже визначають проміжок часу, в який необхідно здійснити поставку за ціною, котра не нижча від ринкової. Важливо й те, що «форвардна програма має кілька умов фінансування та більш доступна для середніх і дрібних виробників через простішу процедуру оформлення порівняно з банком. Перевагою форварду виступає можливість вибору: враховувати курс долара чи ні. Так, відсоткові ставки за форвардом з урахуванням курсу долара при закупівлі врожаю 2020 р. коливалися в межах 15-18 %, без урахування такого – в межах 22,5-27,5 %» [69].

Останніми роками позитивні відгуки отримує досвід впровадження банками авальованих векселів як фінансових інструментів в аграрному секторі України. Як зазначає, зокрема, Р. Співак, «програма авальювання векселів підтвердила свою ефективність, адже дає можливість оптимізувати витрати на залучений капітал в умовах високої вартості кредитних ресурсів та є зручним інструментом для всіх учасників ринку. Результативність такого фінансового інструменту досягається за рахунок взяття банком повної або

часткової відповідальності за виконання зобов'язань будь-якого з учасників вексельного договору» [73].

Враховуючи наявність певних труднощів з банківським кредитуванням, у системі інструментів фінансування аграрного сектору отримали поширення «аграрні розписки, започатковані в Бразилії ще в 1994 р. Саме ними наразі забезпечується більша частина оборотного капіталу підприємств аграрного сектору цієї країни, що в грошовому еквіваленті досягає 20-30 млрд дол. США на рік. Експерти вказують на пряму залежність між впровадженням аграрних розписок у Бразилії та розвитком її сільськогосподарського сектору: за 20 років виробництво зерна зросло від 60 до 200 млн т. При цьому урядом країни затверджено примусове виконання аграрних розписок, що значно знижує ризик невиконання зобов'язань, який коливається від 0,35% до 1%» [74].

Успішний досвід Бразилії в частині впровадження інноваційного підходу щодо фінансування підприємств аграрного сектору спонукав експертів до вивчення «різних аспектів використання аграрних розписок (банківські операції, ведення реєстру, примусове виконання тощо) та оцінки можливостей запровадження й адаптації такого фінансового інструменту в Україні. У підсумку в 2015 р. Міжнародна Фінансова Корпорація (International Finance Corporation, IFC), яка є членом Групи Світового банку, в партнерстві із Швейцарською Конфедерацією, органами державної влади України (Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство юстиції України), постачальниками матеріально-технічних ресурсів, банками, зернотрейдерами, міжнародними організаціями розпочала впровадження пілотного проекту «Аграрні розписки в Україні». Запроваджена модель дещо відрізняється від бразильської. Так, в Україні функціонує єдина централізована електронна система реєстрації, використання якої надає можливість банкам та постачальникам виробничих ресурсів відстежувати вже заставлений урожай, що значно знижує ризик невиконання зобов'язань» [64].

Пілотний проект у 2015 р. розпочав свою роботу у Полтавській області, де «було видано 10 аграрних розписок на суму 40 млн грн, які наразі успішно виконані. З 2016 р. географія впровадження аграрних розписок поширилася й на інші області України. В Україні діє два види аграрних розписок – товарні й фінансові, де товарні гарантують поставку продукції, а фінансові, відповідно, передбачають грошову виплату. В цілому успішно проведена компанія щодо запровадження фінансового інструменту у формі аграрних розписок була досягнута в Україні за рахунок коригування недоліків функціонуючого механізму в Бразилії. По-перше, було стандартизовано процес видачі та виконання аграрних розписок; по-друге, запроваджено єдину електронну систему реєстрації; по-третє, на законодавчому рівні встановлено порядок примусового виконання зобов'язання після звернення стягнення на заставу в семиденний строк» [74].

Доволі відомим інструментом, який протягом останніх років ефективно «функціонує в інвестиційному портфелі підприємств аграрного сектору, є лізинг, при цьому за згаданим фінансовим інструментом упродовж останніх років спостерігається зростання. Так, у 2021 р. вартість договорів фінансового лізингу в аграрному секторі склала 6,5 млрд грн, з яких 5,5 млрд грн – це договори фінансового лізингу, за якими придбано техніку, машини та устаткування сільськогосподарського призначення» [70].

Позитивні тенденції щодо «зростання зацікавленості до фінансового лізингу зумовлені й впровадженням проекту USAID «Трансформація фінансового сектору», в рамках якого здійснюється просвітницька робота щодо можливостей та переваг фінансового лізингу» [75]. Варто зазначити, що хоч лізинг і не належить до нових фінансових інструментів для формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі, проте в контексті глобалізаційних змін, залучення грошових ресурсів в рамках різних міжнародних проектів він набуває нових якісних характеристик як складова цілісної фінансової системи розвитку аграрного сектору.

Цілком очевидна необхідність формування свідомості представників аграрного сектору щодо важливості запровадження інноваційних підходів як у процес виробництва, так і в процес управління, що неможливо здійснити без якісної техніки та кваліфікованих спеціалістів. Актуальною залишається проблема відсутності бажання у дрібних і середніх виробників аграрного сектору до пошуку можливостей залучення фінансових ресурсів та використання існуючих фінансових інструментів.

Ще одним важливим і достатньо проблемним питанням, яке безпосередньо пов'язано і з процесом сільськогосподарського виробництва, і «з процесом залучення фінансових ресурсів в аграрний сектор, є страхування. Складність вказаного питання пов'язана з високою вартістю аграрного страхування, при цьому зазначена тенденція притаманна не тільки Україні, а є загальносвітовою через високий ризик настання катастрофічних збитків від погодних умов. Проте на відміну від України, в якій діяльність у сфері сільського господарства страхують лише 2-3% представників аграрного сектору, в європейських країнах частка застрахованої сільськогосподарської діяльності коливається в межах 50-70%. Експертами ринку страхових послуг в Україні представлено розгалужену систему узагальнених напрямів страхування виробників аграрного сектору, до складу яких включають: страхування майна, посівних площ, врожаю, поголів'я тварин, транспортних засобів, персонал сільгосп підприємств. Окрім наведених, актуальними напрямками може бути страхування таких випадків, як: намокання зерна на складі чи під час транспортування, простій потягу із зерном, перерви у виробництві, аварії на виробництві, загибель чи пошкодження сільгосп культури, настання екологічних катастроф тощо» [69].

Інтегруючи міжнародний досвід на ринок страхових послуг України позитивні зрушення також отримані в рамках реалізації проекту ІФС «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії», одним з яких є запровадження індексного страхування. «Відмінність цього виду страхування від традиційного не передбачає обов'язкового перед

страхового огляду посівів та оцінки понесеного господарством збитку. Наразі міжнародна практика володіє багатьма різновидами індексних страхових продуктів, з яких для України найбільш адаптовані погодні або «врожайні» індексні види страхування. У контексті застосування нових інструментів в аграрному страхуванні слід виділити програму індексного страхування «Метео - Захист» як новітній інноваційний інструмент, впроваджений компанією «Сингента» спільно з IFC. Ця програма дозволяє захистити виробників аграрного сектору від погодних ризиків та являє собою новий фінансовий інструмент, що використовується в рамках фінансових програм компанії разом з аграрними розписками та форвардними договорами. При цьому рішення стосовно виплати компенсації приймається не за оцінками страхової компанії, а спирається на об'єктивні індекси температур та кількість опадів в обумовлений період на полях» [76].

Враховуючи те, що протягом останніх років значна увага в економічному середовищі країни приділяється розробці перспективних напрямів щодо залучення інвестиційних ресурсів, цілком слушною видається потреба розглянути можливості аграрного сектору щодо «залучення зовнішнього фінансування через бонди. Сучасний стан економічної системи країни не сприяє можливості залучення фінансових ресурсів в аграрний сектор країни через бонди. Така ситуація не є виключною характеристикою аграрного сектору, а має загальнонаціональний характер, адже додатковим стримуючим фактором виступає реформування фондового ринку в Україні» [77]. Утім практика господарювання свідчить, що в «інвестиційному портфелі агрохолдингу «Кернел» наявний такий фінансовий інструмент. На початку 2017 р. цей агрохолдинг залучив фінансування на європейському ринку облігацій в обсязі 500 млн дол. США на п'ять років під 8,875%» [71]. Хоч за цим фінансовим інструментом не встановлено стійкої позитивної динаміки, цілком обґрунтовано спеціалісти фінансового сектору вважають «випуск єврооблігацій компанією «Кернел» перспективним досягненням, що може позитивно вплинути на ставлення іноземних інвесторів до вкладання

коштів в аграрний сектор України. Із огляду фінансових інструментів слід зазначити, що деякі банки співпрацюють із виробниками сільськогосподарської продукції за такими інструментами, як акредитиви, гарантії, факторинг. Проте досвід їх використання в Україні обмежується лише великими компаніями, через необізнаність невеликих виробників стосовно можливостей доступу до них та їх пасивне ставлення щодо використання наявних фінансових можливостей» [78].

Враховуючи важливість розвитку окреслених фінансових інструментів для формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору в умовах глобалізаційних викликів, в додатку А рис. А, представлено їх узагальнений розподіл за напрямками фінансування. Представлені на рисунку фінансові інструменти є функціональним інструментарієм формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі України.

Сформуванню належного інвестиційного забезпечення аграрного сектору можливо за умови активізації цих процесів та використання сільгоспвиробниками всіх можливих інструментів щодо залучення коштів, спектр яких протягом останніх років значно розширився.

3.3. Напрями державної підтримки вітчизняних аграрних підприємств з врахуванням зарубіжного досвіду

Після вступу України до СОТ дедалі більшої актуальності набувають питання структурної перебудови національної економіки, зокрема, підвищення рівня стандартів виробництва та управління в аграрному секторі, налагодження нових ефективних механізмів державної підтримки національних сільськогосподарських товаровиробників. Важливими чинниками розвитку аграрної галузі виступають «підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС, а також створення в рамках цієї Угоди Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, та перспектива майбутнього членства в ЄС, оскільки для України відкриваються перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС вітчизняними

компаніями, підвищення рівня якості, безпечності, екологічних характеристик української продукції АПК»[79].

Державне регулювання сільськогосподарського ринку за кордоном являє собою «складний механізм, який охоплює інструменти впливу на дохід селян, структуру виробництва сільськогосподарської продукції, аграрного та продовольчого ринків, соціальну структуру сільської місцевості, міжгалузеві та міжгосподарські взаємозв'язки для формування оптимальних економіко-правових та соціально-екологічних умов розвитку сільськогосподарської галузі, задоволення вимог населення в продуктах харчування за доступними цінами»[79]. Проте чимало питань стосовно можливої адаптації Україною світового досвіду регулювання аграрного ринку, удосконалення напрямів та підвищення ефективності державного впливу на розвиток національного аграрного сектору в умовах глобалізації і вступу України до Світової організації торгівлі залишаються недостатньо дослідженими та потребують поглибленого вивчення.

Для стабілізації аграрного виробництва й підвищення ефективності функціонування аграрного ринку в країнах світу використовується система прямих і непрямих важелів державного впливу: регулювання цін і фермерських доходів, бюджетне фінансування, кредитування, оподаткування, стабілізація ринку сільськогосподарської продукції тощо. При цьому практично всі західні країни у відносинах сільського господарства з іншими галузями, у питаннях експорту й імпорту сільськогосподарської сировини дотримуються принципу аграрного протекціонізму. Більше того, успіхи сільського господарства країн Західної Європи, США, Канади, Японії, Китаю зобов'язані не стільки розвитку ринкових відносин у них, скільки обмеженню дій ринкових механізмів саморегулювання з використанням зовнішніх важелів впливу. Це державна підтримка сільського господарства через дотації, ціни, квоти, кредитну й податкову політику тощо» [80].

Практика аграрного господарювання останніх років, зокрема в країнах ЄС, засвідчує нову тенденцію до зменшення загального обсягу економічної

підтримки сільського господарства. Однак, «починаючи з 1962 р., коли була розроблена Єдина сільськогосподарська політика (ЄСП) країн Європейської Співдружності, фермери отримують прямі виплати із бюджету ЄС на підтримку ринкових цін, виплати залежно від обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, розміру посівних площ, кількості поголів'я тварин, цільового використання субсидій. Завдяки реалізації вищевикладених заходів продовольча програма в країнах ЄС була успішно виконана, зросли забезпечення європейських громадян продуктами харчування за доступними цінами та рівень життя сільських товаровиробників. Отже, відповідно до практики розвинутих країн Заходу, ефективний розвиток виробництва сільськогосподарської продукції та розвиток сільської місцевості залежать від регулювання й допомоги з боку держави»[81].

Опрацьовуючи дані з різних джерел, можна визначити «діяльність з управління інвестиціями в сільськогосподарському секторі відповідно до американської моделі. Американська модель управління інвестиційною діяльністю в аграрному секторі США та Канади для конкретних країн, що підтримують виробництво сільськогосподарської продукції, заснована на концепціях надання для них найбільш сприятливих умов.

Наприклад, «з федерального бюджету США на сільське господарство вимагають відшкодування за рахунок прямих виплат у вигляді пільгових кредитів фермерам, пільг для інвесторів у наданні кредитів до затвердження та інших. Національна система кредитування фермерів здійснює управління і контролює комерційні банки та страхові компанії, вкладаючи більшу половину від загального обсягу кредитів» [82].

Інвестиції США в сільськогосподарському секторі управляються через систему оподаткування. Податкова система сприяє «розвитку сільськогосподарського виробництва, підвищенню продуктивності, підвищенню ефективності використання землі, забезпеченню надійного процесу обслуговування, наприклад, це прибутковий податок для фермерів, на відміну від інших виробників, після реального доходу від аграрного

бізнесу та інших видів бізнесу, що планується в передбаченому фінансовому плануванні.

Дохід фермерів від усіх поточних видатків, навіть якщо вони не пов'язані безпосередньо з виробництвом продукції, вираховується таким чином, що вони визначають розмір реального доходу. Щоб мінімізувати розмір оподаткованого доходу фермерів, деякі з них нарощують темпи інвестування та засоби виробництва, за аудиторськими оцінками, збільшують поголів'я домашньої худоби (великого рогатого скота), витрати на оренду та затрати, що виникають протягом року.

Затрати на рекультивацію, включені в охорону земельних і водних ресурсів, не підлягають оприлюдненню на відміну від затрат на вартість кормів для худоби та загальної суми виручки» [82].

Зростання статутного капіталу в сільськогосподарському секторі є важливим аспектом результатів ефективних операцій з управління інвестиційними коштами, а кредитний фонд доповнює управлінську систему. Сектор інвестиційно-девелоперської діяльності в аграрному бізнесі визначається ресурсами. Він призначений для розвитку аграрного сектору та формування статутного капіталу.

Канадський досвід управління інвестиційною діяльністю «визначається в сільському господарстві як єдине ціле. Природно-кліматичні та економічні умови країни в управлінні сільським господарством є спроектованими для стабілізації потоку капіталу, конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції для користувачів та циклічно повторюється і підтримується на внутрішньому ринку. Донедавна головне управління сільськогосподарським ринком, розміщення капіталу та продуктів у Канаді розглядало встановлення кордонів між сусідніми країнами» [83, с. 480].

Нині канадське законодавство – нормативно-правова база з прийняттям єдиного нормативно-правового документа, яка застосовується у сферах капітальних вкладень та виробництва у всіх регіональних країнах шляхом встановлення зборів відповідних правил. В єдиному інвестиційному кліматі

канадські фермери підвищують конкурентоспроможність фермерів своїх основних конкурентів у тих же Сполучених Штатах.

Основною «особливістю аграрної політики Канади є те, що продажами продуктів харчування та сільськогосподарською продукцією керують міністерства, які насамперед збільшують їх, а не прямо об'єднують виробників і кооперативні союзи. Крім того, держава підтримує державні субсидії та субсидії, що надаються виробникам сільськогосподарської продукції у вигляді позик під державну гарантію» [67].

Економіка Китаю має досвід «управління інвестиціями в сільськогосподарському секторі, та також відіграє важливу роль у таких сферах, як державний бюджет (у формі кредитів через державні банки), колективні фонди аграрних підприємств та фермери в сільській місцевості аграрних фондів. Доля в загальному капіталі основних інвестицій в сільське господарство, що надаються підприємствам та фермерам, становить 50%.

Для підтримки сільськогосподарського виробництва з державного бюджету на капітальні вклади виділяється обсяг коштів з державного бюджету на сільське господарство, лісове господарство та риболовство, тваринництво та іригаційне будівництво, науково-технічні інновації з метою покращення виробництва, а також для створення підприємств, пов'язаних з виділенням фінансуванням. Основна задача – прибуток фермерів та розвиток місцевої влади за рахунок розширення потоків інвестицій у сільське господарство. У результаті держава збільшує масштаби сільського господарства за рахунок капітальних вкладень у сферу послуг, захищає інтереси власного населення у всіх секторах економіки, особливо в сільському господарстві. Воно повинно зберігати свої стратегічні цілі, а саме – продовольчу безпеку, розвиток наукових і технічних процесів для досягнення нормального управління економікою в цілому.

Діяльність у відповідності з функціями міністерств, а також господарюючих суб'єктів, з економічними правами та зобов'язаннями, залученими на них, має бути чітко врегульована законодавством. У

розвинених країнах результати досліджень досвіду малого бізнесу в аграрній сфері показують, що в практичній діяльності комерційних банків мікрокредитування малого бізнесу в пріоритетних економічних випробуваннях є одним із важливих інтересів створення необхідних механізмів для зменшення кредитного ризику за кредитами, попередньо встановленими ними за фінансової підтримки держави» [67].

У таких країнах, як Німеччина, Австрія, Франція, «процентні ставки за кредитами даються комерційними банками сільськогосподарським підприємствам більш за все за рахунок дотацій у розмірі 50 відсотків державного бюджету. У результаті раніше всього відсоткові ставки, які своєчасно виплачуються за кредитами комерційних банків, збільшують можливість повної компенсації. Основний кредит збільшує можливість виплати суми боргу через процентні ставки на суму кредиту. Доведено, що чим вище рівень розвитку агробізнесу в державі, тим вище ймовірність кредитування за мінімальними ставками. Так, за рахунок коштів держбюджету для пріоритетних секторів економіки, комерційних банків за процентними ставками, мікрокредитами, маркетинговою компанією та субсидіями підприємств збільшуються за рахунок можливості повернення кредитів, і в майбутньому це призводить до подальшого розширення виробничих потужностей аграрного бізнесу.

За попередніми даними щодо аграрної економіки у 2021 р., інвестиції в основні засоби збільшилися у 5,1 разів порівняно з 2010 роком і становили до 8,7 трлн. Обсяг валової продукції сільського господарства збільшився в 7,3 разів і досяг 224,3 трлн» [82, с. 16].

Для подальшого збільшення обсягів інвестицій у галузь, необхідно вибрати правильний напрям та вивчити зарубіжний досвід у цій галузі. «Розвинені країни використовують метод стимулювання інвесторів для залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор. Держава повинна брати участь у процесі легалізації інвестиційних потоків у поєднанні із Законом про іноземні інвестиції, де цивільні та банківські правовідносини доповнюють

одне одного» [84, с. 228]. Водночас цивільне законодавство має «регулювати плату за отриману сировину, виконану роботу та надані послуги на основі майнових, господарських і договірних відносин, регулювати правовідносини між банками та банківськими операціями в розрахунках за прямими платіжками» [79, с. 540].

Законодавство щодо залучення іноземних інвестицій в аграрний сектор економіки повинно бути прийнято з урахуванням висновків та рекомендацій щодо усунення прогалин у вже діючому законодавстві.

По-перше, необхідно «вивчити правовий порядок, відповідно до законів та підзаконних актів, які регулюють правовідносини між суб'єктами сільського господарства та державою під час формування, розподілу та ефективного використання фінансових ресурсів у сільському господарстві.

По-друге, треба вдосконалити правові процедури, встановлені відповідно до законодавства, що регулює діяльність Національного банку України, правовідносини між сільськогосподарськими підприємствами та комерційними банками, розроблені відповідно до чинного законодавства щодо можливості вирішувати організаційно-правові питання залучення іноземних інвестицій.

По-третє, треба узгодити протиріччя та відмінності між природоохоронним, земельним, аграрним та банківським законодавством;

По-четверте, необхідне вдосконалення правового режиму, встановленого на основі відомчих документів, що регулюють відносини між органами місцевого самоврядування та суб'єктами агробізнесу»[79].

Отже, можна домогтися результатів удосконалення правового регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки шляхом посилення платоспроможності аграрних підприємств через розроблення ефективного механізму використання можливостей внутрішнього інвестування та впровадження механізмів залучення іноземних інвестицій в аграрну економіку.

На думку П.Т. Саблука, нині «сформувався певний інструментарій бюджетної підтримки, який характеризує спрямованість бюджетного фінансування за наступними напрямками:

- виробничі дотації товаровиробникам (пряма бюджетна підтримка для рослинництва і тваринництва);

- субсидії на придбання ресурсів (компенсація частини здійснених інвестицій у межах цільових програм, зокрема, будівництва ферм і тепличних комплексів тощо);

- стимулювання технічного переоснащення господарств агропромислового сектору, зокрема машинобудівною продукцією на основі лізингу;

- здійснення цінового регулювання аграрного ринку;

- підтримка окремих форм господарювання на селі – фермерства, кредитної кооперації, дорадництва;

- фінансування заходів щодо розвитку соціальної сфери; кредитування витрат аграрного сектору тощо» [81].

Сьогодні державна підтримка сільськогосподарських виробників України перебуває у стані ринкової трансформації й відповідно має свої позитивні і негативні сторони, методи, вектори, способи та інструменти.

За останні роки «єдиним шляхом виходу аграрного сектору економіки із кризи є необхідність державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників» [85]. На даний час «державна підтримка сільського господарства в Україні охоплює бюджетне фінансування програм і заходів, які направлені на розвиток галузі, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію відсоткових ставок за користування кредитами комерційних банків, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом тощо» [86].

Державна підтримка аграріїв в Україні реалізується за допомогою адміністративних та економічних методів. Адміністративні методи включають в себе антимонопольне регулювання, контроль за дотриманням

норм і стандартів екологічної безпеки, раціональне використання земельних ресурсів. Економічні методи – пільгове оподаткування та кредитування, субсидіювання сільськогосподарської продукції, нормування витрат на виробництво.

Практично державна підтримка, яка є складовою аграрної політики, здійснюється через наступні державні інституції: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство аграрної політики та продовольства України і Державна фіскальна служба (дод.Б).

Починаючи з 2015 р. до законодавства України внесено «важливі зміни стосовно дерегуляції в господарській сфері, що спрощує ведення бізнесу в багатьох галузях економіки через скасування засобів державного регулювання, зменшення адміністративного навантаження на підприємства, імплементація та поєднання законодавства з нормами ЄС, а також зниження корупційних ризиків в існуючих процедурах» [84].

Верховною Радою України прийнято ряд законодавчих актів, які «спрямовані на врегулювання відносин між суб'єктами господарювання та державою. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення» [87].

Відповідно до Закону, така підтримка здійснюється Кабінетом Міністрів України через Аграрний фонд. Одним з «основних інструментів регулювання аграрного ринку згаданою держаною структурою є товарна та/або фінансова інтервенція. Надзвичайно важливими заходами для підтримки сільськогосподарських товаровиробників є створення Державною фіскальною службою спеціального податкового режиму та програми, які реалізує Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Основними інструментами державної підтримки виступають безвідсоткові бюджетні кредити аграрним виробникам, звільнення від оподаткування, списання й реструктуризація боргів, часткова компенсація витрат на придбання сільськогосподарської техніки та обладнання.

Щороку в законі про держбюджет визначаються види державних цільових програм на підтримку підприємств АПК та суми витрат на них. У 2021 р. Міністерством аграрної політики та продовольства України для підтримки сільського господарства було передбачено виділити 5,9 млрд гривень. Крім цього, бюджетна дотація для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції (2,9 млрд грн) мала бути вдосконалена через зміну формули нарахування коштів та обмеження надання підтримки – одному виробникові не більше 150 млн грн.» [87]. Розподіл видатків на державну допомогу розвитку аграрного сектору протягом 2020-2021 рр. наведено в таблиці 3.2.

Таблиця 3. 2

Розподіл державних коштів на підтримку сільськогосподарського виробництва, тис. грн

Програма/напрямок	Спрямовано у 2020 р.	Передбачено на 2021 р.	Передбачено на січень-листопад 2021 р.	Відкрито асигнування (13.11.2021)	Перераховано отримувачам (13.11.2021)
Разом	4 166 216,2 5	908 950,0 4	715 573,4 2	888 843,0 2	835 137,4
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	265 913,0	127 160,0	127 160,0	104 085,3	103 936,4
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	203 263,7	800 000,0	572 053,4	279 008,8	230 440,6
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладання молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	394 334,5	400 000,0	302 500,0	119 771,8	119 771,7
Надання кредитів фермерським господарствам	0,0	200 000,0	180 000,0	140 000,0	140 000,0
Державна підтримка галузі тваринництва, зберігання та переробки	2 389 844,2	3 500 000,0	2 826 700,0	1 604 944,6	1 600 734,6

сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва)					
Фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників	912 860,8	881 790,0	707 160,0	641 032,5	640 254,1

Джерело: Сформовано на основі даних [87].

Як свідчать наведені дані, у 2021 р. «державні кошти на підтримку сільськогосподарського виробництва були надані у вигляді кредитів фермерським господарствам та фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу. Отже, для того щоб сільськогосподарське виробництво розвивалося ефективніше та підвищувався рівень його конкурентоспроможності, передусім потрібно відрегулювати процес надання державної фінансової підтримки сільськогосподарським виробникам, забезпечити його збільшення та ефективне використання відповідно до принципів ринкової економіки та підходів до державного заохочення виробництва сільськогосподарської продукції в інших державах»[81].

Врегулювання вимагає також і система прямого державного сприяння аграрному сектору. Дотації та відшкодування з державного бюджету варто сплачувати передусім ефективним виробникам сільськогосподарської продукції, а головну частину коштів варто направляти на фінансову підтримку програм, які спроможні забезпечувати стабільний розвиток аграрного сектору. В Україні діє кілька «бюджетних програм, спрямованих на підтримку аграрного сектору, зокрема «Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів». Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 130 затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва. На фінансування часткової компенсації вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання українського виробництва передбачено збільшення суми до 1 млрд гривень, оскільки при

своєчасному запуску і посиленій інформаційній кампанії згадана програма матиме мультиплікаторний ефект і забезпечуватиме розвиток багатьох сфер.

Відповідно до програми фінансової підтримки розвитку фермерських господарств та сільської кооперації (1 млрд грн) 50 % від усієї суми надається через кооперативи, що стимулюватиме розвиток кооперації серед аграріїв. Інші 50% надаються таким типам фермерів, як сімейні фермери, класичні фермери й тим, хто вперше хоче стати фермером.

Окрім того, допомога передбачається таким напрямом у сільському господарстві, як нішеві культури (сорго, нут, сочевиця, квасоля, льон, коноплі тощо), ягідництво, садівництво, овочівництво, тваринництво та біоенергетика» [81]. Умови надання фінансової державної підтримки фермерським господарствам та сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам наведено на рис. 3.1.

Державна фінансова підтримка	
Фермерським господарствам (ФГ)	Сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам (СОК)
<p>«у користуванні перебуває не більше 500 га земель сільськогосподарського призначення, зареєстровані права на власність та/або користування земельною ділянкою; – має чистий дохід від реалізації продукції (робіт, послуг) до 15 млн грн річного обороту; – є ідентифікація та реєстрація сільськогосподарських тварин» [81].</p>	<p>– «до складу входить не менше 20 членів; – у складі є не менше, ніж одне фермерське господарство; – фізичні особи, у користуванні кожної не більше 100 га земель сільськогосподарського призначення» [81].</p>

Рисунок 3.1. Умови надання державної фінансової підтримки ФГ та СОК

Окрему увагу приділено програмі підтримки тваринництва як одного з пріоритетних напрямів у 2021 р. «Фінансова підтримка (3,5 млрд грн) надавалася на будівництво та реконструкцію тваринницьких комплексів, що стимулюватиме нарощування поголів'я тварин і, як результат, повинна привести до вирівнювання цінової ситуації на м'ясо. Також у 2018 р. розпочато реалізацію програми для поліпшення генетики у тваринництві (300

млн грн), зокрема за трьома головними напрямками: м'ясне скотарство, молочне скотарство та свинарство»[88].

Серед пріоритетів Уряду та Мінагрополітики - стимулювання фермерського руху та створення успішної моделі господарювання в Україні – формування ефективного та соціально відповідального власника на селі. Основними видами «державної підтримки сільгоспвиробників є:

- відповідно до постанови Уряду від 07.02.2018 р. № 104, часткова компенсація вартості насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної селекції – виконується у розмірі 80 % вартості насіння, але не більше 30 тис. грн на одне господарство;

- часткова компенсація витрат, пов'язаних із наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами за напрямками: агрономія, ветеринарія, зоотехнія, бухгалтерський облік, маркетинг, юридичні консультації – здійснюється у розмірі 90 % вартості, але не більше 10 тис. грн;

- фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів молочного і плодово-ягідного напрямів діяльності для придбання обладнання із зберігання та переробки сільськогосподарської продукції – надається у розмірі 70 % вартості придбаного обладнання, але не більше 3 млн грн на один кооператив»[81].

Відповідно до Постанови Уряду від 01.03 2017 р. № 130 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» [89], здійснюється часткова компенсація вартості придбаної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва – надається «фермерським господарствам:

- у розмірі 40 % вартості придбаної техніки та обладнання, в тому числі у розмірі 25 % – за рахунок бюджетної програми КПКВК 2801580 «Фінансова підтримка сільгоспвиробників»;

-у розмірі 15 % вартості – за рахунок бюджетної програми КПКВК 281230 «Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств», часткова компенсація надається на техніку та обладнання, ступінь локалізації виробництва яких перевищує 60 %, крім тракторів та інших самохідних енергетичних засобів сільськогосподарського призначення, спеціальних автомобілів сільськогосподарського призначення, самохідних та причіпних комбайнів, ступінь локалізації виробництва яких становить 45 %;

- здешевлення кредитів – здійснюється шляхом надання часткової компенсації відсоткової ставки за залученими у національній валюті кредитами, наданими державним банком.

Компенсація надається за нараховані та сплачені у поточному році відсотки за користування кредитами у розмірі 1,5 облікової ставки НБУ, але не вище розміру, передбаченого кредитним договором, зменшеним на 1 в.п. (короткострокові кредити на покриття виробничих витрат – до 500 тис. грн та середньострокових кредитів для оновлення основних засобів – до 9 млн грн)» [14].

Прогнозні результати надання «державної фінансової підтримки підприємствам виробникам аграрної продукції на 2021 р. представлено на рис. 3.2.

Прогнозні результати надання державної фінансової підтримки підприємствам АПК
здешевлення придбання 5150 одиниць вітчизняної сільгосптехніки
збільшення частки фермерських господарств у виробництві валової продукції АПК від 6 до 12%
збільшення в сільськогосподарських підприємствах поголів'я ВРХ на 12%, свиней на 18%, овець на 6%
здешевлення утримання 800 000 голів ВРХ для населення та агровиробників 3300 га нових садів, ягідників та виноградників
збільшення середньої продуктивності молочного ВРХ від 8000 л/рік до 9500 л /рік

Рисунок 3.2. Прогнозні результати надання державної фінансової підтримки підприємствам-агровиробникам у 2021 р.

Серед пріоритетних напрямів роботи Мінагрополітики України є запровадження державних програм підтримки агровиробників. Адже внаслідок нападу Російської Федерації, дрібні товаровиробники втратили фінансову і товарну ліквідність, оскільки товарне кредитування припинилося, а експорт продукції значно ускладнився.

Відтепер за прозорий розподіл та адміністрування всіх видів підтримки українських аграріїв відповідає Державний аграрний реєстр, у якому вже зареєструвалися понад 7 тис. аграрних виробників.

«ДАР працює подібно до реєстрів сільгоспвиробників, які існують у всіх країнах-членах ЄС. Аграрні виробники, зареєстровані в ДАР, зможуть подати заявку на отримання державних субсидій, цільових, субсидованих кредитних програм, позик і технічної допомоги від Євросоюзу та інших міжнародних донорів. Запуск ДАР є вагомим кроком на шляху підготовки України до членства в ЄС.

Через ДАР можна претендувати на дві програми підтримки: перша актуальна для тих аграріїв, які обробляють 1–120 га сільськогосподарських угідь (виплата 3 100 грн. на 1 га), друга – для тих, хто утримує 3–100 корів (виплата 5 300 грн. на 1 корову)» [82].

Дослідження показали, що на формування фінансових ресурсів в аграрному секторі економіки впливають «наступні чинники:

- по-перше, в аграрному господарстві головним засобом виробництва виступає земля, яка не амортизується і тому не бере участь у формуванні собівартості продукції. Водночас різний рівень природної родючості і місцерозташування сприяють формуванню у товаровиробників диференційованого прибутку (ренти);

- по-друге, у складі основних виробничих фондів значне місце становить продуктивна й робоча худоба, відтворення якої здійснюється безпосередньо в самій галузі шляхом вирощування молодняку. По

продуктивній худобі амортизація не нараховується, його вартість не переноситься на собівартість продукції;

- по-третє, суттєвою специфікою галузі є самовідтворення. Значна частина отриманої продукції не реалізується поза господарством, а залишається тут як молодняк, корми, гній для удобрення полів тощо. Тому вона не входить до складу товарної продукції і не набуває грошової форми, а стає частиною внутрішньогосподарського обороту;

- по-четверте, природний процес вирощування тварин і рослин визначає особливості кругообігу засобів сільськогосподарських товаровиробників: його порівняльну сповільненість, поступове наростання витрат, вивільнення засобів з кругообігу одночасно, тобто в періоди одержання і реалізації продукції»[89].

Наведені вище чинники зумовлюють специфічні форми організації фінансів аграрних товаровиробників. Протягом року в них утворюється сезонний розрив між термінами здійснення витрат і отримання прибутків. У зв'язку з цим товаровиробники повинні мати значні суми оборотних коштів. Проте не за рахунок власних джерел, оскільки це недоцільно, а за рахунок залучених, у тому числі кредитних коштів. Звідси «організація фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки здійснюється переважно в трьох формах:

- самофінансування, тобто використання власних ресурсів;
- кредитування на основі мобілізації та перерозподілу тимчасово вільних коштів;
- бюджетне фінансування на безповоротній основі за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів»[78].

Підприємства аграрного сектору «не можуть повністю задовольнити наявні потреби у фінансових ресурсах власними силами, тому важливе значення має доступність підприємств до зовнішніх джерел фінансування (в основному доступності банківських кредитів). За рахунок кредитів відбувається формування основних засобів та оборотних коштів,

здійснюються розрахунки між товаровиробниками, відбувається збільшення обсягу грошової маси, прискорюються процеси реального накопичення, виробничого і соціального розвитку підприємств АПК» [89; 90].

На думку вітчизняних науковців [89], «розвиток аграрного підприємництва в аспекті активізації потребує: створення умов для підвищення підприємницької активності суб'єктів господарювання на всіх рівнях, диверсифікації сільськогосподарської й несільськогосподарської підприємницької діяльності; формування інституцій інфраструктури, інституційного забезпечення свободи підприємницької діяльності в межах організаційно-управлінських та інституційно-правових дерегуляцій; мінімізації адміністративного втручання у господарську діяльність структур до рівня безпекових функцій і функцій контролю соціальних параметрів; забезпечення підтримки ринкової активності сільськогосподарських підприємств за допомогою різних стимулів, насамперед інституційних; розвитку й адаптації до національних традицій конкурентної політики; удосконалення інституціонального середовища діяльності малих підприємницьких форм з метою формування середнього класу на селі й підтримання конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства; забезпечення рівної доступності ресурсів і державної підтримки для усіх підприємницьких формувань, незалежно від форми власності та розміру» [89;91].

Висновки до розділу 3.

Дослідження свідчать, що фінансові ініціативи в інвестиційній політиці аграрного сектору економіки України прийнятні та успішні, але це лише початок, успішна реалізація якого може сприяти зростанню інвестиційної активності сільськогосподарських виробників. Для досягнення позитивних зрушень щодо забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору, необхідно працювати далі в напрямі якісного та територіального поглиблення запроваджених інноваційних фінансових інструментів.

Одним із перспективних напрямів фінансування аграрного сектору є багатостороння співпраця виробників насіння, засобів захисту рослин, техніки, обладнання тощо з банками, страховими компаніями та міжнародними партнерами щодо пільгового кредитування виробників аграрного сектору. Можна стверджувати про позитивний вплив глобалізаційних процесів на ринок агрострахування, який набув нових якісних інструментів. Вагомим досягненням є запровадження партнерських програм як у рамках страхування, так і в напрямках кредитування та надання лізингових послуг, що значно покращують умови для виробників аграрного сектору, в тому числі дрібних і середніх, а також розширюють їх можливості щодо поповнення обігових коштів.

При формуванні й реалізації національної аграрної інвестиційної політики слід врахувати досвід країн ЄС, трансформаційні процеси у вітчизняному аграрному секторі. Разом із тим вона повинна мати зовнішньополітичне, інтеграційне спрямування, зумовлене вступом України до СОТ і підготовкою до вступу в ЄС. В процесі формування і реалізації нової аграрної політики України слід врахувати атрибути, принципи та заперечливі тенденції дії відносно країн, які готуються стати членами Європейської спільноти, нинішньої Спільної аграрної політики ЄС, яка є самостійною складовою економічної політики Євросоюзу.

В Україні разом із заходами державної підтримки необхідно прийняти державну програму з підтримки збуту вітчизняної продовольчої продукції як на зовнішньому, так і внутрішньому ринках. Лише збільшення обсягів фінансування з боку держави зможе забезпечити сталий розвиток сільського господарства, підвищення рівня життя сільського населення, охорону навколишнього природного середовища, збереження природних, трудових і виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва.

ВИСНОВКИ

В умовах економічної глобалізації стабільність і розвиток підприємств аграрного сектору економіки України залежить від ефективності їх

інвестиційної діяльності. Інвестиції виступають у ролі фундаменту для забезпечення високої конкурентоспроможності українських аграрних виробників, важливої передумови успішної інтеграції України у світовий економічний простір, досягнення високого життєвого рівня сільського населення та продовольчої безпеки держави.

Проведене дослідження особливостей інвестиційної політики аграрного сектору економіки України в умовах глобалізаційних викликів, дозволило дійти наступних висновків:

1. В роботі показано еволюцію поглядів вчених щодо сутності економічної категорії інвестиції, дано класифікацію інвестицій, розкрито сутність інвестиційної політики, макроекономічних інвестиційних процесів та особливості інвестиційної політики в аграрному секторі економіки України.

2. Виявлено, що економічна наука має особливі підходи до трактування змісту поняття інвестиції, що обумовлено спрямованістю та специфікою досліджень. Особливостями інвестицій як економічної категорії є: наявність процесу вкладання; цілеспрямованість; тривалий час дії; певна форма – як матеріальні, так і нематеріальні цінності чи їх сукупність; дуалістичний характер; доходи-витрати; визначеність об'єктів вкладання – об'єкти підприємницької та іншої діяльності.

3. Систематизація існуючих підходів до класифікації інвестицій дозволила класифікувати інвестиції з трьох основних позицій: внутрішньої природи інвестицій; суб'єкта інвестиційної діяльності; ефективності реалізації інвестицій.

4. Проаналізовано розвиток інвестиційної політики аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації, досліджено та визначено стратегічні підходи щодо покращення інвестиційної політики, перспективи формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі економіки України в умовах глобалізаційних викликів, окреслено напрями державної підтримки аграрних підприємств з урахуванням зарубіжного досвіду.

5. Як засвідчує досвід, інвестиційна діяльність у сільському господарстві України здійснюється переважно за рахунок власних коштів, що недостатньо для забезпечення їх розвитку. Частка кредитів та інших позик у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій у 2010–2021 рр. була в межах від 10,3 до 23%. Для забезпечення оптимального співвідношення власного і позикового капіталу 70:30 обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств мали б бути збільшені відповідно в діапазоні від 7% до 19,7%. Загальні розміри капітальних інвестицій у вітчизняний аграрний сектор, що здійснюються за рахунок усіх джерел фінансування на 1 га угідь за останні роки не перевищують 70 дол. США, тоді як лише за показника 150 дол. США на 1 га держава вважається такою, що розвивається.

6. Найбільш вагомими причинами інвестиційного спаду в аграрному секторі економіки були несприятлива аграрна політика, скорочення бюджетної підтримки, звуження можливостей залучення інвестицій та неприйнятні для потенційних вкладників капіталу ризики інвестування. Серед негативних чинників, що стримуватимуть здійснення інвестиційної діяльності в сільському господарстві й зберігатимуть свій вплив у 2022 р.: війна, політична нестабільність, прорахунки державного управління економікою, наслідки невиправданої реорганізації центрального органу управління галуззю, корупція тощо.

7. Інноваційно-інвестиційне забезпечення – важлива передумова ефективного функціонування та розвитку сільськогосподарських підприємств аграрного сектору економіки, оскільки сприяє нарощуванню обсягів їх виробництва, збільшенню виробничого потенціалу та зростанню результативності галузі й зміцненню продовольчої безпеки країни.

Важливим чинником інноваційного розвитку аграрного сектору України та підвищення його конкурентоспроможності в умовах глобальних викликів є залучення іноземного капіталу. В процесі надходження прямих іноземних інвестицій передаються нові технології, передовий досвід, методи

організації та управління, що сприяє раціональному використанню наявних ресурсів, розширенню виробничих можливостей та розвитку інноваційного потенціалу країни.

Інвестиційна привабливість для іноземних інвесторів в Україні поки що досить низька.

Серед найбільших іноземних інвесторів у сільське господарство - Кіпр (39,0 %), Данія (9,5 %) та Польща (8,2 %), частка яких досягає майже 60 % обсягу прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор України.

У 2022р. не передбачається зростання обсягів залучення іноземних інвестицій. Прогнозований обсяг прямих іноземних інвестицій в сільському господарстві України становитиме близько 560 млн. дол. США.

8. Пріоритетним напрямом інвестування у сільському господарстві України в 2022р. і надалі буде рослинництво, як більш прибуткова та експорто-орієнтована галузь, продукція якої конкурентоспроможна як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Передбачається, що виробництво ягід, соняшнику, винограду, ріпаку та проса у найближчі роки буде найбільш інвестиційно привабливим. У тваринництві інвестиційно привабливими будуть виробництво яєць, молока, м'яса птиці та свинини.

9. Інвестори в сільському господарстві поки що вкладають кошти у виробництво обмеженої номенклатури найбільш вигідних малокапіталомістких і експорто-орієнтованих видів продукції, створення елеваторних потужностей, нарощування логістичного та експортного потенціалу. При цьому використовуються переважно техніка й технології, насіннєвий матеріал і засоби захисту рослин іноземного виробництва. Зазначені особливості інновацій в інвестиційному процесі призводять до того, що більша частина створюваної у національному сільському господарстві доданої вартості витікає за межі держави, належно не розвивається матеріально-технічна база національної інноваційної інфраструктури тощо.

10. На жаль, підтримка держави в інвестиційних процесах досить обмежена і має ситуаційний характер, а рішення щодо обсягів, джерел залучення інвестицій та їх використання приймається на рівні самих підприємств. Тому невід'ємною складовою системи заходів із забезпечення продовольчої та економічної безпеки країни в сучасному світі є державна підтримка аграрного сектору, оскільки вказана галузь суттєво залежить від погодно-кліматичних умов, ринкової кон'юнктури і цінової політики та багатьох інших чинників.

11. На сьогодні аграрний сектор економіки України забезпечує майже 40% валютних надходжень від усього експорту товарів та є надійним джерелом підтримання платіжного балансу країни. Інвестиційна політика держави щодо сільського господарства в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів та обмежених можливостей державної підтримки інвестування, наявності високого рівня ризиків для проведення інвестиційної діяльності має бути спрямована на впровадження дієвих механізмів стимулювання залучення як вітчизняного, так й іноземного капіталу, створення ефективної системи управління інвестиційними процесами. Адже інвестиції виступають найвагомішим джерелом розвитку країни, забезпечують прогресивні зміни в економіці та поліпшують якість діяльності суб'єктів господарювання.

12. При формуванні й реалізації національної аграрної інвестиційної політики слід врахувати досвід країн ЄС, трансформаційні процеси у вітчизняному аграрному секторі. Разом із тим вона повинна мати зовнішньополітичне, інтеграційне спрямування, зумовлене вступом України до СОТ і підготовкою до вступу в ЄС. Водночас у процесі формування і реалізації нової аграрної політики України слід врахувати атрибути, принципи та суперечливі тенденції дії відносно країн, які готуються стати членами Європейської спільноти, нинішньої Спільної аграрної політики ЄС, яка є самостійною складовою економічної політики Євросоюзу.

Практика свідчить, можна домогтися результатів удосконалення правового регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі

економіки шляхом посилення платоспроможності аграрних підприємств через розроблення ефективного механізму використання можливостей внутрішнього інвестування та впровадження механізмів залучення іноземних інвестицій в аграрну економіку.

Отже, інвестування у розвиток аграрного сектору економіки є пріоритетною передумовою підйому економіки України, а правильна державна політика у сфері регулювання сільськогосподарського виробництва може значно вплинути на розподіл світового багатства і вивести нашу країну із стану бідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ястремська О. М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади: [моногр.] / О. М. Ястремська. –Х.: ВД „ІНЖЕК”, 2004. – 2-е вид. – 488 с.
2. Markowitz Harrg M. Portfolio Selection. Efficient Diversification of Investments / H. M. Markowitz .- New York: Wiley, 1956.
3. Modigliani F. The Cost of Capital, Corporation Finance and Theory of Investment / F. Modigliani, M. .Mille. - American Economic Review, 1958. – р . 48.
4. Sharpe W. F. Capital Asset Prices: A Theory of Market Equilibrium under Conditions of Risk / W. F. Sharpe. - Journal of Finance. – 1964. – №3.
5. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: [Навчальний посібник] / Т. В. Майорова. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 376 с.
6. Решитько Т.В. Проблеми інвестування та кредитування аграрних підприємств України на рівні макроекономіки: зарубіжний досвід. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. Випуск 6(39). 2021. С. 37- 46.
7. Миценко І.М. Решитько Т.В. Реформування земельних відносин в Україні: досвід зарубіжних країн. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. Вип. 3(37) 2020. С. 25-34.
8. Миценко І.М. Решитько Т.В. Проблеми формування ринку землі в Україні, в контексті дотримання соціальних гарантій для мешканців сільської місцевості. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. Вип. 3(36) 2019. С. 24-36.
9. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 2 / за ред. С. В. Мочерного. Київ : ВЦ «Академія», 2001. 848 с.
10. Самюелсон П. А. Макроекономіка: [Пер. с англ.] / П. Самюелсон, В. Д. Нордгауз. - К.: Основи,1995. - 576 с.
- 11.Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М. І. Крупка. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2001. – 608 с.

12. Основи економічної теорії: Політекономічний аспект: [Підручник] / [Климко Г. Н. , Нестеренко В. П. , Каніщенко Л. О. та ін.; за ред. Г. Н. Климка, В. П. Нестеренка]. - 2-е вид., перероб. і допов. - К.: Вища школа: Знання, 1997. - 742 с.
13. Савчук В. П. Анализ и разработка инвестиционных проектов / В. П. Савчук, С. И. Прилипко, Е. Г. Величко – К.: Абсолют – В, Эльга, 1999. – 286 с.
14. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К.: Т-во —Знання, КОО, 2000. – 587с.
15. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент: [Учебник] / И. А. Бланк. - К.: "ИТЕМ" ЛТД, 1995. - 448 с.
16. Закон України „Про інвестиційну діяльність від 18 вересня 1991 року N 1560-XII. З наступними змінами і доповненнями. // Офіційний сайт Верховної ради України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1026-16&check=4/UMfPEGznhhA9p.ZitWIEj4HI48Ys80msh8Ie6>
17. Татаренко Н. О. Теорії інвестицій: [Навч. посібник] / Н. О. Татаренко, А. М. Поручник. – К.: КНЕУ, 2000 . – 160 с.
18. Lucke W. Investitionslexikon: [2. Fuhl] / W. Lucke . – Munchen, 1991. – р. 151- 259.
19. Чорна М.В., Глухова С.В. Формування ефективної інвестиційної політики підприємства: Монографія. – Харків: ФО-П Шейніна О.В., 2010. – 210 с.
20. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі / Б. В. Губський. – К.: Наукова думка, 1998. - 389 с.
21. Галіцин В. К. Моделі і методи оцінки інвестиційних проектів: [моногр.] / В. К. Галіцин, О. П. Суслов, Ю. О. Кубрушко. – К.: КНЕУ, 2005. – 168 с.
22. Інвестиційний процес. Фінансовий словник-довідник / [М. Я. Дем'яненко, Ю. Я. Лузан, П. Т. Саблук, В. М. Скупий та ін.] ; за ред. М. Я. Дем'яненка. Київ: ІАЕ УААН, 2003. С. 210–211.

23. Кісінь М. І. Інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства України в стратегічній перспективі. Вісник аграрної науки. 2018. № 1. С. 78-
24. United Nations Environment Programme. Making Peace with Nature: A scientific blueprint to tackle the climate, biodiversity and pollution emergencies. Nairobi:2021.URL:
<https://wedocs.unep.org/xmlui/bitstream/handle/20.500.11822/34948/MPN.pdf>.
25. Макроекономічний інвестиційний процес у сільському господарстві України / Кісінь М.І. // Економіка АПК. - 2021. - № 9 - С. 19
26. Ільчук В., Шпомер Т. Інноваційно-інвестиційна діяльність АПК: сучасний стан і проблеми розвитку. Agricultural and Resource Economics. 2017. Vol. 3. № 1. P. 108–118. URL : <http://www.are-journal.com>.
27. Литовченко М. В. Удосконалення державного регулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання з урахуванням активізації процесів злиття і поглинання підприємств в Україні / М. В. Литовченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 24 (груд.). – С. 24-27.
28. Статистична інформація. Капітальні інвестиції. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ioz_19.htm.
29. Юдин А. Государственное регулирование и кредитование сельского хозяйства у Великобритании и США. Международный сельскохозяйственный журнал. 1992. № 5. С. 23-29.
30. Сомик А. В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування в зарубіжних країнах. Економіка АПК. 2002. № 8. С. 86-90.
31. Жила І. В. Організація обліку інвестиційної діяльності інститутів спільного інвестування / І. В. Жила // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 11 (черв.). – С. 71-73.
32. Гайдай І. Ю., Коваленко К. В. Довгострокове банківське кредитування як спосіб фінансування економічного росту. Вісник Донецького університету економіки та права. 2013. № 1. С. 140-145

33. Бондарчук В. Д. Функціонування механізмів державного управління інвестуванням інноваційної діяльності регіону / В. Д. Бондарчук // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 5. – С. 10-13.
34. Резнік Н. П. Особливості лізингового інвестування сільського господарства // Вісник аграрної науки. – 2011. – № 11. – С. 72-73.
35. Крупка М. І. Аналіз формування й використання фінансового потенціалу інвестиційної діяльності в Україні / М. І. Крупка, Н. Б. Демчишак // Фінанси України. – 2012. – № 2. – С. 26-37.
36. Артиш В. І. Особливості органічного агровиробництва в концепції сталого розвитку АПК України / В. І. Артиш // Економіка України. – 2012. – № 7. – С. 19-23.
37. Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
38. Інвестиційний потенціал аграрного сектору України: формування та розвиток / Мацибора Т.В. // Економіка АПК. - 2020. - № 6 - С. 49.
39. Сомик А. В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування в зарубіжних країнах. Економіка АПК. 2002. № 8. С. 86-90.
40. Білоусова О. С. Інвестиційний потенціал економіки України та ЄС. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2017. № 1-2. С. 60-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvhastat_2017_1-2_10 (дата звернення: 28.05.2020).
41. Лупенко Ю. О., Захарчук О. В. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України. Економіка АПК. 2018. № 11. С. 9-18.
42. Інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства України / Захарчук О.В., Іоніцой Є.Ю. // Економіка АПК. - 2020. - № 9 - С. 53
43. Модернізація матеріально-технічної бази аграрних підприємств: монографія / [Захарчук О. В., Войтюк В. Д., Могилова М. М. та ін.] ; за ред. О. В. Захарчука та В. Д. Войтюка. Київ – Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2019. 305 с.

44. Оцінка інвестиційної привабливості продукції сільськогосподарських підприємств / Мацибора Т.В. // Економіка АПК. - 2019. - № 1 - С. 50.
45. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект. Економіка України. 2012. № 1. С. 27-35.
46. Волчанська Л. В. Особливості аграрних підприємств як об'єкта інвестування. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: [зб. наук. пр.] / НАН України. ДУ «Ін-т регіональних досліджень ім. І. М. Долішнього НАНУ»; редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2016. Вип. 4 (120). С. 88–92.
47. Вініченко І. І. Амортизаційна політика в інвестиційній діяльності підприємства. Інвестиції: практика та досвід. 2007. № 8. С. 3–6.
48. Ярмоленко Ю. О. Інвестиції в сталий розвиток аграрного виробництва: стан, проблеми та напрями їх вирішення. Регіональна бізнес-економіка та управління. 2017. № 1 (53). С. 57–67.
49. Траханов І. П. Проблеми інвестиційного забезпечення підприємств АПК України та перспективи його розвитку. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/> (дата звернення: 12.11.2022).
50. Магійович Р., Іваночко О. Інвестування як перспектива розвитку АПК України Вісник ЛНАУ: Економіка АПК 2020 №27: 58-63.
51. Динаміка капітальних інвестицій в аграрний сектор економіки. URL: <http://naas.gov.ua/> (дата звернення: 06.10.2022).
52. Бичихін Є. В. Залучення іноземних інвестицій у сільське господарство України на партнерських засадах в умовах децентралізації. Наукові праці НДФІ. 2017. Вип. 2. С. 132–144.
53. Безуглий М. Д., Зубець М. В. Економічні аспекти реформування аграрно-промислового комплексу України. Агроінком. 2011. № 4–6. С. 4–13.
54. Онегіна В., Вітковський Ю. Інвестиції та земельна реформа в сільському господарстві в Україні. Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. 2020. Vol. 6. № 4. С. 187–210.

55. Ткаченко Т. П., Шевчук Н. А., Гончарук І. В. Напрями оптимізації інвестиційної діяльності підприємств. Агросвіт. 2018. № 7. С. 45-48.
56. Тарасевич Н. В. Напрямок розвитку банківського кредитування сільського господарства в Україні. Соціально-гуманітарний вісник. 2019. Вип. 25. С. 179-182.
57. Поліщук Н. В. Теоретико-методичні аспекти кредитування підприємств сільського господарства за умов сталого розвитку. Бізнес-навігатор. 2018. Вип. 1(2). С. 126-129.
58. Стратегічні підходи до інвестування аграрного сектору України в сучасних умовах розвитку АПК / Калетнік Г.М., Козяр Н.О. // Економіка АПК. - 2020. - № 12 - С. 81.
59. Дем'яненко М. Я. Проблеми адаптації податкової системи до умов агропромислового виробництва. Економіка АПК. 2008. № 2. С. 17-24.
60. Жук В. М. Стан і розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу. Фінанси України. 2011. № 7. С. 33-42.
61. Лемішко О. О. Державна підтримка – дієвий важіль фінансового механізму функціонування капіталу сільського господарства. Часопис економічних реформ. 2015. № 2. С. 48-58.
62. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2018-%D0%BF#Text>.
63. Ринок землі створить додатково 350 тис. робочих місць. URL: <https://agropolit.com/news/15634-rinok-zemlistvorit-dodatkovovo-350-tis-robochih-mists>.
64. Аграрні розписки в Україні: нові можливості. URL: https://uba287.files.wordpress.com/2017/09/crpesentaiton_berry-association_2017-09-11.pdf (дата звернення: 15.11.2022 р.).

65. Ангелко І. В. Основні джерела формування інвестиційних ресурсів підприємства в умовах його розвитку. Молодий вчений. 2015. № 2(17), лютий. С. 893-897.
66. Полятикіна Л. І. Проблеми кредитування банками агропромислових підприємств в Україні. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. Вип. 1. С. 127-131.
67. Ковальчук І.В. Зарубіжний досвід правового регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки / І.В. Ковальчук, О.Г. Курчин // Юридичний науковий електронний журнал. – 2021. – № 9. - С. 112.
68. Панченко О. І. Ризики іпотечного кредитування та їх страхування. Фінансові дослідження. 2019. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/find_2019_1_11.
69. Конференція «Агробізнес-2017» визначила інструменти фінансування та головні ризики для аграрного сектору в Україні. URL: <http://kbs-izdat.com/konferenc-ya-agrob-znes2017-viznachila-nstrumenti-f-nansuvannya-ta-golovn-riziki-dlyaagrarnogo-sektoru-v-ukra-n> / (дата звернення: 15.11.2022 р.).
70. Лізинг в ТОП 3 фінансових інструментів для аграрного бізнесу. URL : http://www.uul.com.ua/press/leasnews/ item_1098/ (дата звернення: 15.11.2022 р.).
71. Фінансові інструменти формування інвестиційних ресурсів в аграрному секторі національної економіки в умовах глобалізаційних викликів / Михайлов А.М. // Економіка АПК. - 2019. - № 3 - С. 52.
72. ДПЗКУ в рамках форвардної програми проавансувала аграріїв більш ніж на 220 млн гривень. URL <http://agravery.com/uk/posts/show/dpzku-v-ramkahforvardnoi-programi-proavansuvala-agrariiv-bils-niz-na-220-mlngriven> (дата звернення: 15.11.2022 р.).
73. Авалирование векселей. URL: <https://www.aval.ua/ru/corporate/finbizn/document/avaluvan/> (дата звернення: 15.11.2022).
74. Бразильський досвід допомагає Україні впроваджувати аграрні розписки. URL : <http://agronews.ua/node/67494> (дата звернення: 15.11.2022 р.).

75. В Україні у 2017 році зросло надання послуг з лізингу техніки та обладнання. URL : [http://uprom.info/news/ekonomika/biznes/v-ukrayini-u-2017-rotsi-zrosli-nadannyaposlug-z-lizingu-tehniki-ta-obladnannya/amp/instagram.com/uprom.info/](http://uprom.info/news/ekonomika/biznes/v-ukrayini-u-2017-rotsi-zrosli-nadannyaposlug-z-lizingu-tehniki-ta-obladnannya/) (дата звернення: 15.11.2022 р.).
76. Метео Захист. URL : <https://www.syngenta.ua/meteozahist> (дата звернення: 15.11.2022 р.).
77. Шабатура Т. С., Галицький О. М. Державне регулювання в контексті нарощення економічного потенціалу агропродовольчих підприємств України. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 3. С. 89-99.
78. Пронько Л. М., Кулик Н. М. Напрями реалізації державної підтримки аграрного сектору економіки в ринкових умовах господарювання. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 1. С. 23-32.
79. Kovalchuk I. Legal Regulation of Agricultural Taxation. European Journal of Sustainable Development. 2021. Vol. 10. № 1. P. 479–494.
80. Проект Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2021 року. URL : <http://minagro.gov.ua/apk?nid=24198>ю.
81. Державна підтримка сільського господарства в Україні / Ільчук О.М. // Економіка АПК. - 2019. - № 2 - С. 93.
82. Mahmudov B.J., Mullabayev B.B. Attracting foreign investment in the agricultural economy. International Journal of Business, Law and Education. 2020. Vol. 01. № 01. P. 214–234.
83. Kovalchuk I. Commercial and Legal Regulation of Advisory Services in the Ukrainian Agrarian Business Prospect Reform. European Journal of Sustainable Development. 2020. Vol. 9. № 3. P. 538–548.
84. Грущинський Я.М. Іноземний досвід створення правових передумов залучення інвестицій у сільське господарство. Часопис Київського університету права. 2010. № 3. С. 227–230.

85. Коваленко О. Ю. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва. Ефективна економіка. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_40.
86. Фурман І. В. Система фінансового регулювання аграрного сектору України: оцінка сучасного стану та активізація функціонування. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 5. С. 35-50.
87. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
88. Панухник О. В. Напрями та шляхи трансформації державної підтримки суб'єктів аграрної сфери України. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 1. С. 5-10.
89. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Супрун О. М. Розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі: макроекономічний аспект. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2017. Вип. 1(2). С. 32-37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuues_2017_1%282%29__6.
90. Формування державної програми підтримки підприємств-агровиробників України з урахуванням світового досвіду / Фурман І.В., Пронько Л.М. // Економіка АПК. - 2019. - № 11 - С. 85.
91. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання, спеціальних вагонів для перевезення зерна, обладнання для виробництва біоетанолу та електроенергії з біомаси, що закуплені у вітчизняних виробників. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 р. № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/130-2017-п> (дата звернення: 20.10.2022).

Додаток А

Фінансові інструменти формування інвестиційних ресурсів аграрного сектору			
Внутрішні фінансові інструменти		Зовнішні фінансові інструменти	
Аграрні розписки		Бонди	
Лізингові послуги		Акредитиви	
Форварди		Гарантії	
Банківське фінансування		Факторинг	
Агросстрахування, в т.ч. індексне	Авальовані векселі	Додаткова емісія акцій	
Кредитування по програмних продуктах		Вихід на IPO	

Рисунок А. Інноваційні інструменти фінансування виробників аграрного сектору

Джерело: Згруповано автором відповідно до [71].

Додаток Б

Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників			
Верховна Рада України	Кабінет Міністрів України	Міністерство аграрної політики та продовольства України	Державна фіскальна служба
Законодавча база	Аграрний фонд	Програми підтримки сільськогосподарських товаровиробників	Система оподаткування
<ul style="list-style-type: none"> • Господарський кодекс України; • Цивільний кодекс України; • Земельний кодекс України; • Податковий кодекс України; • Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»; • Закон України «Про фермерське господарство»; • Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» 	<ul style="list-style-type: none"> • Товарна інтервенція; • Фінансова інтервенція; • Регулювання цін; • Бюджетна позика; • Фінансова підтримка 	<ul style="list-style-type: none"> • Підтримка галузі садівництва та виноградарства; • Кредитна субсидія на закупівлю техніки вітчизняного виробництва; • Підтримка галузі тваринництва; • Підтримка фермерського господарства 	<ul style="list-style-type: none"> • Повернення ПДВ; • Податок на прибуток; • Єдиний податок (4-та група); • Нормативна грошова оцінка землі; • Земельний податок

Рисунок Б. Державна підтримка сільського господарства України
 Джерело: Складено автором на основі даних [81].